

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky a psychologie

Speciální pedagogika předškolního věku

Koncept rodiny u dětí z rozpadlých rodin

Bakalářská práce

Vypracovala: Martina Koubová

Vedoucí práce: Mgr. Zuzana Bílková, Ph.D.

České Budějovice 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svoji závěrečnou bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím literatury a dalších zdrojů uvedených v seznamu citovaných pramenů.

Prohlašuji, že v souladu s ustanovením § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. Zveřejněny posudky školitele a oponenta práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby bakalářské práce. Též souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 10. 7. 2020   podpis:

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí bakalářské práce paní Mgr. Zuzaně Bílkové, PhD. za ochotu při vedení práce, za její cenné rady, za její čas a bezproblémovou komunikaci. Dále děkuji své rodině a partnerovi především za trpělivost a podporu během mého studia. Dále bych ráda poděkovala Mgr. Ivaně Blažkové za její rady. V neposlední řadě děkuji všem respondentům a jejich rodinám za jejich ochotu a sdílnost.

Bibliografický záznam

KOUBOVÁ, Martina. *Koncept rodiny u dětí z rozpadlých rodin [The concept of family among children from broken families]*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická Fakulta, Katedra pedagogiky a psychologie, 2020. Vedoucí diplomové práce: Mgr. Zuzana Bílková, Ph.D.

Abstrakt

Má bakalářská práce *Koncept rodiny u dětí z rozpadlých rodin* je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Teoretická část je vypracována na základě analýzy odborné literatury a dalších pramenů. Zabývá se psychologickým dopadem rodiny na dítě nejdříve v širším kontextu, následně pouze působením rozvodu na utváření aktuální sociální sítě dítěte. K analýze prožívání dítěte budu vycházet z praktické části, z maleb dětí, které budu rozebírat. Praktická část je zpracována formou nestrukturovaného rozhovoru s dítětem o jeho tvorbě a následné analýze obrázku.

Klíčová slova

Rodina, arteterapie, děti, rozvod, kresba

Abstract

My bachelor thesis The concept of family among children from broken families is divided into theoretical and practical part. The theoretical part is based on analysis of literature and other sources. It deals with the psychological impact of the family on children first in a wider context, subsequently only by the effect of divorce on shaping the children's social network. I will use the practical part to analyze the child's experience, from their paintings, which I will parse. The practical part is processed by the form of an unstructured interview with children about his creation and subsequent picture analysis.

Keywords

Family, art therapy, children, divorce, drawing

Obsah

ÚVOD.....	1
1 RODINA.....	3
1.1 DEFINICE RODINY	3
1.2 FUNKCE RODINY	4
1.2.1 <i>Biologicko-reprodukční funkce rodiny</i>	5
1.2.2 <i>Ekonomická funkce rodiny</i>	6
1.2.3 <i>Emocionální funkce rodiny</i>	7
1.2.4 <i>Socializačně – výchovná a vzdělávací funkce rodiny</i>	7
1.2.5 <i>Funkce dle Heluse</i>	9
1.3 HISTORIE RODINY	10
1.4 SOUČASNÁ RODINA	12
2 ROZVOD	14
2.1 VLIVY ROZVODU NA DÍTĚ	15
3 REKONSTRUOVANÁ RODINA	21
4 RODINY S JEDNÍM RODIČEM	23
5 SOUROZENCI VLASTNÍ A NEVLASTNÍ	25
6 PRÁCE S RODINOU	26
7 ARTETERAPIE	28
7.1 HISTORIE ARTETERAPIE	28
7.2 SOUČASNÁ ARTETERAPIE	30
8 DĚTI A MALBA	31
9 KRESBA RODINY	34
10 BARVY.....	35
10.1 DĚLENÍ BAREV	35
10.2 SYMBOLIKA BAREV	36
10.2.1 <i>Bílá barva</i>	37
10.2.2 <i>Černá barva</i>	37
10.2.3 <i>Červená barva</i>	37
10.2.4 <i>Růžová barva</i>	37
10.2.5 <i>Modrá barva</i>	37
10.2.6 <i>Žlutá barva</i>	38
10.2.7 <i>Zelená barva</i>	38
10.2.8 <i>Šedá barva</i>	38
10.2.9 <i>Hnědá barva</i>	38
10.2.10 <i>Fialová barva</i>	38
10.2.11 <i>Oranžová barva</i>	39
11 SBĚR DAT	40
11.1 CÍL VÝZKUMU.....	40
11.2 ZÁKLADNÍ VÝZKUMNÉ OTÁZKY.....	40
11.3 METODA VÝZKUMU	40
11.4 VÝZKUMNÝ VZOREK.....	40
12 KRESBY RODINY DĚTÍ Z ROZVEDENÝCH RODIN.....	42
12.1 KRESBA DÍVKY A.....	42
12.2 KRESBA DÍVKY B.....	45
12.3 KRESBA DÍVKY C.....	48
12.4 KRESBA DÍVKY D.....	51
12.5 KRESBA DÍVKY E.....	53
12.6 KRESBA CHLAPCE A	55
12.7 KRESBA DÍVKY F	57

12.8	KRESBA DÍVKY G.....	61
12.9	SHRNUTÍ.....	63
	DISKUZE	64
	ZÁVĚR	67
	POUŽITÉ PRAMENY	68
	WEBOVÉ ZDROJE	70
	SEZNAM PŘÍLOH.....	71

Úvod

Rozvod, běžně brán jako rozpad rodiny, je v dnešní době stále častějším, až běžným tématem. Rozpad rodiny se týká čím dál většího počtu dětí i ostatních členů rodiny. Zasahuje do celé řady sfér – sociální, ekonomické, rodinné, psychické i právní. Tento negativní společenský jev je tak zátěží pro celou rodinu. Zdá se, že dnešní častější rozvodovost vede k tomu, že rodinu již netvoří pouze základní členové, tedy matka, otec a děti. Ale že se dítěti často rodina rozroste o nové členy, jakými jsou například nevlastní matka a otec, nevlastní sourozenci, nevlastní prarodiče a další. Nebo mu naopak ze života jeden z nejbližších nadobro zmizí a dítě vyrůstá pouze s matkou či s otcem.

Téma své bakalářské práce „Koncept rodiny u dětí z rozpadlých rodin“ jsem si vybrala především z důvodu, že jsem sama rozvod rodičů jako malá zažila. Na rozvod, jako takový, si skoro nevzpomínám, ale na krušné období po rozvodu si pamatuji velmi dobře. Rozvod mi nikdy zvláště nevalil, rodina se mi rozrostla o maminky manžela, jeho syna a o štěňátko. Časem přibyla i nová tatínkova přítelkyně s dcerou, se kterými jsem se ale nevidala. Na co ale nikdy nezapomenu, jsou hádky a všemožné pomluvy mezi rodiči, které na mě měly negativní vliv, a přenesly se i do současnosti. Spousta rodičů si stále neuvědomuje, že jejich chování i samotný rozvod, mají největší působení právě na děti. Rodiče by měli s dítětem o rozvodu komunikovat a snažit se mu, s ohledem na jeho věk, co nejlépe nastalou situaci vysvětlit. Myslím si, že spousta rodičů se zaměřuje na své problémy týkající se rozvodu, nebo druhého partnera, a neuvědomují si, co všechno děti vnímají. Víím, že do jisté míry má vlastní zkušenost ovlivnila můj náhled na tuto problematiku.

Mým hlavním výzkumným cílem bude tedy zjistit zkušenosti dítěte v nově vytvořené rodině, s novým rodičem a nevlastními sourozenci. Přemýšlela jsem, jak toto téma nejlépe uchopit a propojit s oborem speciální pedagogiky. Proto jsem se rozhodla zaměřit na rozvod z pohledu dítěte a zapojila jsem i dětské kresby (arteterapie), které budu využívat jako komunikační prostředek, ve kterých dítě odhaluje část sebe samé. Dále se budu zabývat rozvodem, jaké chování rodičů může dítě ovlivnit negativně, například se může projevit problémovým chování, a jaké chování je přijatelnější. Dnešní doba nabízí mnoho, proč tedy nevyzkoušet něco nového, když můžu? Dítě se s tím přeci nějak srovná. Jak se s rozvodem vypořádá dítě? Stále platí, že je to pro ně velká životní změna, i když dospělým to přijde jako běžný jev. Jak dítě reaguje na tlak a dokonce i častou manipulaci ze strany rodičů? Jak dítě přijme nové sourozence, starší, mladší, nebo dokonce novorozené? Určitě ne všechny typy rozvodů a nově nabytých rodin bude možné prozkoumat. Také každé

dítě je v jádru jiné a ne každé dítě reaguje stejně na danou situaci. Ale nějaké prvky budou zajisté patrné u většiny dětí, všechny totiž zažily jedno, a to rozvod.

Má bakalářská práce je rozdělena na dvě části. Část teoretickou a praktickou. Teoretická část je rozdělena do deseti kapitol. Tematicky se dělí na tři části. První je o rodině, jež pojednává o její definici, o funkcích rodiny vůči dítěti, o historii a současné rodině. Dále pojednávám o rozvodu a jeho vlivu na dítě a jak se rodina po rozvodu mění. Poslední část je o práci s rodinou, čímž se dostávám k arteterapii, její stručné historii i současnosti a k dětské malbě. Praktická část obsahuje analýzu osmi kreseb dětí, které byly namalovány v domovech těchto dětí. Analýza kreseb zahrnuje charakteristiku dětí, průběh kresby a závěrečný výklad kreseb.

Teoretická část

1 Rodina

Každý si pod slovem rodina představí něco jiného, každý jí jinak vnímá. Někdo bere nejbližší příbuzné jako svoji rodinu, jinému se rodina rozrůstá i o domácí mazlíčky, někdo do rodiny zahrnuje i své přátele. Rodina se nám někdy rozroste o přítelkyni, přítele, jejich rodinu, o nově narozené miminko. Jindy se nám naopak rodina zmenší z důvodu úmrtí, či třeba rozvodu. A právě to bude rodina, kterou se bude tato práce nejvíce zabývat, rodinou po rozvodu.

Rodina je základní jednotka každé lidské společnosti. Model rodiny tvořený dětmi, rodiči, popřípadě i prarodiči, existuje v takřka každé kultuře. Je totiž velmi stabilním základním kamenem ve všech obdobích lidského vývoje a existuje obzvláště proto, aby se lidé mohli starat o své potomky. Rodina by měla být pro všechny útočištěm, místem, kde se cítíme v bezpečí, kde jsme sami sebou a cítíme sounáležitost. Rodina vytváří ideální podmínky k růstu osobnosti, učíme se od ní svou sexuální roli, tedy rodičovský vzor, utváří nás a dává nám první model společnosti, je totiž první společenskou skupinou, do které se rodíme. Je zajímavé, že lidé se dokáží chovat rodičovsky velmi brzy, někdy kolem osmi let života. Pro většinu lidí je životním cílem mít stálého partnera a děti, tedy vytvořit rodinu, z toho vyplývá, že rodina je nezbytnou institucí nejen pro děti, ale i pro dospělého člověka. Proto jsou krizové situace v rodině pro všechny tak náročné, rozvod je jednou z nich. Dítěti se před očima hroutí domov, jeho jistota. To je pro dítě velmi těžké období, na které se musí adaptovat.

1.1 Definice rodiny

Jedna univerzální definice rodiny neexistuje, protože, jak bylo již řečeno, každý ji vidí jinak. Zaleží na tom, z jakého úhlu a vědeckého přístupu se na ni budeme dívat. Sociologie vnímá rodinu jako sociální instituci, či malou sociální skupinu, sociální psychologové dávají přednost termínu primární skupina. Pedagogové vyzdvihují výchovně – socializační funkci rodiny. A ekonomové vnímají rodinu především jako výrobní, nebo spotřební jednotku, ale všechny pohledy utvářejí definici rodiny. Proto uvedu definic vícero.

Velký sociologický slovník definuje rodinu jako „*nejdůležitější společenskou skupinu a instituci, která je základním článkem sociální struktury a základní ekonomickou jednotkou*“.¹ Její hlavní funkce jsou reprodukce a výchova, tedy

---

¹ Srov. PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. s. 940

socializace potomstva a také je základním faktorem pro demografický vývoj společnosti. Instituce je brána jako „kombinace norem, statusů a rolí.“²

Pedagogický slovník uvádí definici rodiny jako „nejstarší společenskou instituci, jež plní socializační, ekonomické, sexuálně-reprodukční a další funkce“.³ Rodina vytváří určité ekonomické klima, formuje mezilidské vztahy, naše hodnoty a postoje, dále základy etiky a životní styl. Má velký vliv na socializaci jedince. Z této definice je patrné, že vliv rodinné výchovy má na dítě a jeho psychický vývoj velký dopad. Nejběžnější byla tzv. nukleární rodina – matka, otec a děti. Od konce 20. století s nástupem moderního 21. století se model rodiny hodně změnil. Rodina je variabilnější, zahrnuje nejen rodinu vlastní, úplnou, ale také neúplnou, nevlastní a náhradní. Rodina se dnes skládá ze skupiny lidí, kteří spolu žijí v jednom domově, uspokojují zde své potřeby, poskytují si navzájem péči a životní jistotu a plní důležitou výchovnou funkci. Rodina nukleární už není tak častá, jak si lidé myslí. Úplné nukleární rodiny tvoří dnes asi třetinu rodin a pouze pětinu všech domácností.⁴

Nukleární rodina je také popsána jako „malá, intimní, relativně uzavřená skupina“,⁵ kde převládají důvěrné osobní vztahy, je pudově a citově podnícená, charakterizovaná i společnými zájmy a vzájemnou podporou.

Sobotková uvádí definici rodiny podle Kramera jako „skupinu lidí se společnou historií, současnou realitou a budoucím očekáváním vzájemně propojených transakčních vztahů“.⁶ Členové skupiny jsou často, ale ne vždy, vázání dědičností, manželskými svazky, adopcí nebo společným soužitím v nějaké etapě života a mezi nimi jsou psychologické a emocionální vazby.

1.2 Funkce rodiny

„Všechno, co nemáme při našem zrození, a co jako dospělí potřebujeme, nám dává výchova.“ Rousseau

Rodina zajišťuje pro své členy plno potřeb – pečuje o jejich zdraví, hmotně je zabezpečuje, zajišťuje potravu, učí je sociálnímu a kulturnímu dědictví, vytváří výchovné prostředí a vštěpuje morální postoje a hodnoty, chrání je a podporuje. Aby došlo k naplnění těchto potřeb, musí rodina plnit základní funkce, které zajistí život člověka ve společnosti. Je jasné, že pokud jde o všechny níže uvedené funkce, mluvíme pouze o ideálu, než o každodenní realitě. Podle Havlíka je seznam těchto potřeb velkou zátěží kladenou na rodinu. Nejjistotou je, nakolik dokáže průměrná

² <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Instituce>

³ Srov. PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. s. 202

⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 84

⁵ Srov. PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. s. 941

⁶ Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 24

rodina za „normální situace“ plnit tyto potřeby. Jejich neplnění má totiž na vývoj a socializaci jedince vážné důsledky.⁷ Rodina by měla být funkční. O funkční rodině pojednávám později, v kapitole Současná rodina.

Jak se mění společnost, mění se i funkce rodiny. Některé funkce ztrácejí na významu, jiné naopak na významu rostou. Dle Parsonse, který zavedl pojem nukleární rodina, se v průběhu let změnila struktura rodiny ze široké právě na rodinu nukleární, kdy mladí odchází a zakládají si vlastní domácnost. Plno funkcí rodiny moderního světa převzal stát a rodině zbyly hlavně tyto dvě – funkce prvotní socializace dětí a emocionálně psychologické stabilizace osobnosti dospělých.⁸ Nejen stát a společnost převzaly některé funkce, tak i „rodina plní určité role ve vztahu ke společnosti – je to především reprodukce obyvatelstva, a to jak reprodukce biologická, tak i kulturní.“⁹

1.2.1 Biologicko-reprodukční funkce rodiny

Reprodukční funkce zajišťuje rozmnožení a zároveň obnovení lidské populace. Nejde ale jen o příchod nového dítěte na svět, nového člena společnosti, ale důležité je i zajistit mu potřebné podmínky pro život a jeho další vývoj.

Rodina je již po staletí právně uznávaným rámcem sexuálních vztahů. Sexualita a manželský vztah byly od sebe oproštěny v šedesátých letech 20. století, kdy začala takzvaná sexuální revoluce. S příchodem antikoncepce byl sex zbaven následků těhotenství a sexualita se tak stala záležitostí i předmanželského či mimomanželského vztahu. V dnešní době je předmanželská sexualita dokonce doporučována.¹⁰ To by v dřívější křesťanské společnosti bylo bráno jako hřích. Od 11. století bylo uzavírání sňatků svěřeno do rukou křesťanské církve.¹¹ Manželství v té době bylo bráno jako celoživotní nezrušitelný svazek mezi mužem a ženou vázaný na platný slib: Co Bůh spojil, člověk nerozlučuj. Dnes hraje hlavní roli ve vztazích láska, která je často pomíjivá, a zaznamenáváme tak narůstající počet rozvodů a opakovaných manželství.¹²

Podle Českého statistického úřadu byla v roce 1993 úhrnná rozvodovost 36,2%, zatím co v roce 2018 byla rozvodovost 44,8%. Dlouhodobě klesl i počet narozených dětí, i když ne výrazně. V roce 1993 bylo 121 025 narozených miminek, v roce 2018 bylo 114 036 narozených miminek. Co ale markantně stouplo, je počet narozených dětí mimo manželství. Zatím co v roce 1993 se narodilo pouhých 12,7%

---

⁷ Srov. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. s. 68

⁸ Srov. PARSONS, T. *The Social System*. London: The Free Press of Glencoe, 1951. s. 271

⁹ Srov. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. s. 79

¹⁰ Srov. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. s. 68

¹¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 30

¹² Srov. MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. s. 20

děti mimo manželství, v roce 2018 to bylo celých 48,5%. (Český statistický úřad, 2018)

V posledních desetiletích došlo také k odkládání sňatků a plození dětí. Je to zapříčiněno hlavně novými možnostmi, cestováním, studiem, protože stále stoupají požadavky na vzdělání a pracovní uplatnění. Nutností ekonomicky zajistit rodinu před příchodem miminka, i sociální politikou státu. Také se ukazuje, že dlouhodobě klesá počet vícedětných rodin. Nejčastějším modelem jsou rodiny se dvěma dětmi. Starší sourozenec je většinou vedoucí, a i v pozdějších letech zaujímá vedoucí role, mladší sourozenec jej následuje. Často mezi nimi vzniká soupeření i spojenectví, které jsou důležitými socializačními činiteli. Podíl jedináčků je vyšší v rodinách rozpadlých, neúplných, ale i úplných. U těchto dětí je nepochybně větší možnost deprivace.¹³

1.2.2 Ekonomická funkce rodiny

Cílem této funkce je zajistit rodině základní životní podmínky. Děti by měly mít dostatek jídla, oblečení, měly by mít správné zázemí, tedy domov, a mělo by se jim dostat potřebné vzdělání. Podle doktorky Špaňhelové by ekonomická funkce nikdy neměla zastínit funkci emocionální, která je důležitá pro zdravý psychický vývoj dítěte.¹⁴

Ekonomická funkce dříve patřila k nejvýznamnější. Rodina často předávala svým potomkům dovednosti k vytvoření statků nutných pro život celé rodiny. Rodina byla velkou část dne spolu a děti se podílely na dělbě práce, což už dnes tak nefunguje. Průmyslová revoluce a pokračující rozvoj likvidovaly rodinná hospodářství. Z otců hospodářů se stali zaměstnanci a z matek hospodyň se staly ženy v domácnosti, které vykonávají všechny domácí podřadné práce, později se staly také zaměstnankyněmi. Oba rodiče začali tak trávit méně času s dětmi, které tráví spoustu času ve škole. Důležitá pracovní a školní část dne tak už není přímo záležitostí rodiny. Rodina sice tuto funkci plně neztratila, ale z velké části na ní má podíl stát. Stejně jako u dětí přebrala částečně tuto funkci škola, která zabezpečuje základní potřeby.¹⁵

Dnes rodičům zajišťuje příjem jejich povolání a rodina sama se stává významným spotřebitelem, na němž je závislý současný trh. Je významným prvkem v rozvoji ekonomického systému společnosti. Rodina se následně sama rozhoduje, jak materiální a finanční prostředky využije. Tato funkce je tedy nejen zabezpečovat

---

¹³ Srov. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7. s. 68 – 70

¹⁴ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. s. 12

¹⁵ Srov. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. s. 71 – 73

rodinu hmotně, ale také je důležité učit děti, jak hospodařit s penězi. „*Přerozdělování v rámci rodiny tak má významný sociální charakter.*“¹⁶

1.2.3 Emocionální funkce rodiny

„*Šťastný je ten, kdo našel štěstí v rodině.*“ Lev Nikolajevič Tolstoj

Žádná jiná instituce než rodina, nedokáže nahradit tuto, dnes již nejvýznamnější funkci. Dítě si individuálně potřebuje vytvořit citové zázemí a vztahy, vyžaduje pocit jistoty a lásku své rodiny. Rodiče sdílí s dítětem své pocity, učí ho svým pocitem porozumět a mluvit o nich. Rodina a domov by měly být prostředím stálým, přijímajícím, vřelým a citově příznivým. Stabilitu rodinného prostředí dnes nejvýznamněji narušuje zaneprázdněnost rodičů nebo rozvod. Pokud dojde ze strany rodičů vůči dítěti k trvalejšímu neuspokojování potřeby lásky a pozornosti, může se objevit psychická deprivace. Ta se může následně projevit slabou vůlí, neschopností spolupráce a destruktivním chováním vůči hodnotám ostatních.¹⁷

Historie poukazuje na vývoj rodiny. Z hospodářící domácnosti, kdy byla ekonomická funkce významná pro přežití rodiny, do dnešní doby, která klade důraz na osobní vztahy, svobodu a „romantismus“. Manželský vztah je založený na vzájemných sympatiích a lásce. Děti už nejsou brány jako „malí dospělí“, zakázala se dětská práce, zavedla se povinná školní docházka, vznikly spisy o ochraně dětí a mládeže. O dítě se dnes rodiče starají a ochraňují ho. To vše vede k posílení významu emočního základu rodiny a s tím i spjaté tvorby domova. Přesunem velkého množství denních aktivit mimo rodinu vznikl veřejný a soukromý prostor.

Rodina je společenstvím, které je protiváhou veřejného prostoru. Je soukromým prostorem, do kterého se většina lidí denně vrací, je našim domovem, který poskytuje mezilidské, materiální a duchovní prostředí. Dává svým členům prostor pro uplatnění stálých hodnot, na rozdíl od konzumního postoje společnosti. Jedinec se více váže na rodinu v obdobích nejrůznějších krizí, kdy je rodina místem pomoci a odreagování.¹⁸

1.2.4 Socializačně – výchovná a vzdělávací funkce rodiny

Rodina učí děti již od kojeneckého věku osvojit si sociální role, tedy základní návyky, pravidla a mravní hodnoty důležité pro orientaci ve společnosti, jak se přizpůsobit sociálnímu životu, říká se jí primární socializace. Tato funkce působí na všechny členy rodiny. I rodiče se učí od dítěte, například jak se o něj postarat, jak ho

---

¹⁶ Srov. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. s. 80

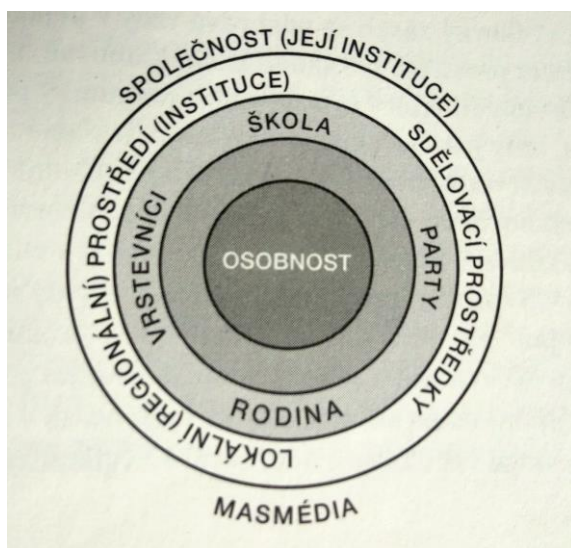
¹⁷ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Děti, rodina a stres: vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. s. 196

¹⁸ Srov. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. s. 70 – 71

nakrmit, jaká očkování by mu měli nechat dát, musejí se začít zajímat o věci, které dříve neznali či nevěděli. Děti také mají již od malička zájmy, které mohou být jiné, než ty naše, například dinosauři, vesmír, apod.

V dnešní době má z velké části i škola, media, vrstevníci a okolí vliv na výchovu dítěte, socializace na děti působí ze všech stran. Musí se vypořádat s více metodami výchovy, s více názory a postoji a je jen na jejich individuálním „já“, co z toho přijmou za své a odnesou si do života, a jak uplatní svou vůli, přání, zájmy a zkušenosti.

Nejen rodina, ale dnes už hlavně škola umožňují dítěti rozvíjet své schopnosti a dovednosti pro samostatný vstup do společnosti a pro získání zaměstnání. Škola napomohla dítěti zvýraznit jeho specifika, chránit a pečovat o ně, prodlužuje jeho dětství a mládí a také do značné míry organizuje čas rodiny. Také vstoupila do hodnotového systému rodin, kdy se rodiče zabývají úspěchy a neúspěchy svých dětí a staví na nich úspěšnost celé skupiny. Získání vyššího vzdělání je bráno jako nástroj k udržení sociálního statusu. Často se také stává, že rodina přesune výchovu jinam, nejčastěji na školu. Ta následně napravuje výchovnou nefunkčnost mnohých rodin. Dalo by se i říci, že rodina si výchovnou funkci uchovala pouze pro nejmenší děti.¹⁹ Do této funkce patří také funkce ekonomické, sociální, kulturní, mravní, estetické, zdravotní a jiné. Z biologické bytosti se díky ní stává bytost společenská. Proces socializace probíhá celý život nahodile a živelně.²⁰

Obrázek č. 1 Vztah člověka a prostředí

¹⁹ Srov. HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. s. 73 – 75

²⁰ Srov. KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. s. 80

1.2.5 Funkce dle Heluse

„Rodina, navzdory proměnám, kterými prochází, problémům, s nimiž je konfrontována, a pochybám, kterým čelí, zůstává svébytným druhem lidské pospolitosti“²¹ Většina lidí si bez ní nedokáže svůj život představit, je držitelem mezilidské solidarity. Jedním z hlavních úkolů rodiny je uskutečňovat svou funkčnost vůči dítěti. Uvedu zde některé z hlavních funkcí, které považuje Helus za důležité. Některé se vážou jen na určitý věk, ale následně ovlivňují další vývoj dítěte a jiné mají stálou platnost a všechny dohromady vytvářejí rodinu, kterou nazýváme funkční.

- Rodina uspokojuje primární potřeby dítěte v raném období života. Jsou jimi bio - psychické potřeby – jídlo, pití, pohodlí, pohyb, přiměřené množství a intenzita podnětů, bezpečí, pravidelný denní rytmus, láska a další. Díky stálému okolí úzkého okruhu lidí, kteří se o dítě starají, dokáže si dítě na toto prostředí přivyknout a vroucně jej prožívat. Chce s ním být co nejvíce v kontaktu a zapojovat se. To vše přináší nové zážitky a vzniká prostor pro získání schopností.
- Další funkcí je potřeba organické přináležitosti dítěte mít svůj domov a „svého člověka“, kterými nejčastěji bývá matka a otec. Dítě plně důvěřuje rodičům a vkládá se do jejich láskyplné péče a spolehlivého dění v rodině. Toto se nazývá základní/bazální životní jistota, která je velmi důležitá. Je základem vzniku touhy integrovat se mezi lidi a projevovat se vůči nim. Zárodky těžko odstranitelných poruch a zpomalování osobního vývoje vznikají, pokud je tato potřeba jakkoli narušena.
- Rodina skýtá pro dítě akční prostor pro jeho aktivní projev, seberealizaci a součinnost s druhými. Můžeme ho popsat prožitky „já jsem a já jedním“ a „umím, dovedu, zvládám“. Všemi činnostmi se krystalizuje pojetí sebe sama jako subjektu, který je jednajícím a činným, protože umí, a díky svému jednání se sbližuje s ostatními lidmi, se světem a přináší něco nového sobě i druhým.
- Rodina učí dítě vztahu k věcem rodinného zařízení. Vedeme děti, aby předměty chápaly jako hodnotné. To má velký význam pro pěstování vztahu k materiálnímu světu. Dítě začíná chápat i své vlastní věci, které mu skýtají radosti, možnosti a úkoly a začíná chápat pojem „já mám“ a „my máme“.

---

²¹ Srov. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. s. 149

- Rodina určuje i prvopočáteční zkušenost sebe sama jako dívky nebo chlapce – sebepojetí genderového obsahu. Dítěti napomáhá vzor matky a otce, popřípadě babičky a dědečka a soužití se sourozenci.
- Rodina dítěti poskytuje stále působící vzory a příklady. Skrze lásku k rodičům, vcit'ování se do nich a napodobování se dítě učí chápat druhého člověka a vidět v něm osobnost a samo chce být osobností.
- Rodina dítě zapojuje do společných činností, herních, pracovních, zájmových a rekreačních. V dítěti tak zakládá, upevňuje a rozvíjí vědomí povinnosti, zodpovědnosti, ohleduplnosti a úcty jako něčeho samozřejmého a neoddělitelného.
- Skrze rodinu se dítě setkává s lidmi různého věku, názorů a postavení. Rozšiřuje si představu o okolí a společnosti. Poznává i svět plný povinností a problémů, které musí zvládnout. Dítě se začleňuje nejen do vztahu rodičů, ale i prarodičů, sourozenců, dalších příbuzných a přátel. Ti jsou mu oporou a ono se nebojí přijímat svět a vstupovat do něj.
- Rodina je pro všechny jeho členy prostředím životní rovnováhy, kde se mohou svěřit a očekávat pomoc. Hlavně v dobách nezdarů a krizí je rodina kotvou a vidinou budoucího útočiště.²²

1.3 Historie rodiny

„Rodina coby instituce vznikla na počátku lidských dějin jako ochranné společenství, které chrání před vnějším nebezpečím.“²³ Sloužila k předávání základů materiálních a duchovních hodnot a k předávání pracovních a řemeslných dovedností z generace na generaci, obohacovala kulturní dědictví předešlých generací a stále dovoluje vznik nových kulturně – společenských hodnot. Dříve existovala tzv. tradiční rodina, jež byla prostředím mladší generace a starší generace, která vždy byla více respektována. Také byla prostředím širšího společenství blízkých a vzdálených příslušníků téhož rodu, což zaručovalo ochranu dětí i v situacích, kdy se o ně nemohli postarat rodiče. Takováto velká rodina přežila dodnes například v ortodoxních islámských zemích, kde děti vychovává velké množství lidí. Působí na ně více výchovných vlivů, a tak nejsou tolik ohroženy případným rodičovským výchovným chybám, jako v naší kultuře.²⁴

Již v pravěku existovaly rodiny, byly jimi spíše klany pokrevně spřízněné. Odjakživa tedy lidská společnost existovala jako organizovaná společnost, kde měl

²² Srov. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. s. 149 – 151

²³ Srov. PÖTHER, Petr. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1999. s. 25

²⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 22

každý svou roli podle věku, pohlaví atd. Je dokázáno, že neolitická kultura byla postavena na matriarchátu, na ženském principu rození dětí a stráním se o ně. Později hlavní roli převzali muži a společnost se stala patriarchální.

Ve starověkém Řecku stál v čele rodiny otec s neomezenou mocí vůči ostatním. Muž rozhodoval i o životě či usmrcení dítěte, nebo jeho prodeji do otroctví apod. Ženy měly hlavní úkol, a to porodit syna dědice, jinak se stávaly například konkubínami. Muži byli ke sňatkům nuceni a ve Spartě jim dokonce hrozil trest, pokud se neoženili. Ve starověkém Římě byl hlavou rodiny také otec, ale ženy zde měly mnohem svobodnější práva. Chudé ženy mohly například pracovat jako švadleny nebo dokonce lékařky. Mohly bychom zde hledat začátky ženské emancipace. Roku 374 n. l. byl vydaný velmi pokrokový římský zákon, kde bylo zabití dítěte bráno jako vražda.

Se vznikem a nástupem křesťanství ve středověku se změnil celkový pohled na děti. Už nebyly brány jako majetek rodičů, ale jako boží stvoření svěřená do jejich péče. Ale i přes zákazy a tresty, které za zabití dětí následovaly, byly děti stále často zabíjeny. Dětství bylo ale krátké, cca do osmi let věku. Pak se dítě stalo najednou dospělou osobou a bylo zaměstnáno buď v zemědělství, nebo šlo do učení a se svými rodiči se často už nikdy nesetkalo. V té době jednotlivci bez rodiny žili na okraji společenství. Rodina byla velmi vážená, byla rozsáhlá a stále patriarchální. Bez příslušnosti k ní a bez příslušnosti k feudálnímu pánovi neměli lidé ve společnosti své místo.

Začátkem novověku v 16. století dalo plno myslitelů najevo odsuzování posílání malých dětí pryč od rodin na učení. Ve spisech Jana Ámose Komenského vstupuje do popředí láska k dítěti. Líbí se mi jeho výstižná slova v Informatoriu školy mateřské, kde píše „že *dítka nejdražší Boží dar a klénat nejpilnějšího opatrování hodny jsou.*“²⁵ Na přelomu 18. a 19. století byla postupně zavedena povinná školní docházka a děti začaly na větší část dne odcházet z rodiny. Také se začala rozpadat patriarchální rodina, sňatky už neurčovali rodiče, ale byly realizovány na přání snoubenců žít spolu. Opustilo se od modelu vícedětných rodin nejčastější byly dvě děti v rodině. Rodina se stala místem uspokojování citových potřeb, konzumu a rekreace. Sílící trendy dále prosazují individuální zájmy nad ty rodinné a důležitějším se stalo, aby byl člověk šťastný sám ze sebe. Patřit do rodiny už není nutností, jako tomu bylo ve středověku.²⁶

Česká rodina v poválečné době vstoupila do období „sňatkového boomu“ a tím způsobeným „baby boomem“. Rodina byla v té době centrem seberealizace vzhledem k politickým a ekonomickým poměrům. Z důvodu svobodomyšlné rozvodové

²⁵ Srov. KOMENSKÝ, Jan Amos. *Informatorium školy mateřské*. Praha: Academia, 2007. s. 21

²⁶ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 23 – 35

legislativy, nedostačujícím povědomím o sexu a manželství v nízkém věku vedly v mnoha případech k rozvodům.²⁷

V komunistickém režimu se stát snažil natlačit pracovníky rodinných poraden a soudy do smíření rodinných rozvratů. „V roce 1970 naše soudy vyhověly 90% žádostí o rozvod, v roce 1986 jen 75%“. Některým rodinám mohlo odkládání rozvodu pomoci, ale jiné trpěly prodlužovaným trápením a soužitím.²⁸

1.4 Současná rodina

Rodina, přesto že prošla historicky mnoha změnami, má stále zásadní význam na tělesném a psychickém vývoji dítěte. Dnes tradiční definice rodiny přestávají platit a rodina se vymezuje na primární sociální skupinu. Také přestává platit zákonný manželský svazek, jenž není pro založení rodiny nutností, a zhruba třetina dětí se rodí mimo legitimní manželství. I tak jsou stále považována za rodinu, protože žijí ve společné domácnosti a spolupracují mezi sebou.

Dnešní rodinu můžeme charakterizovat různými způsoby a rozdělovat ji do kategorií podle některých kritérií. Podle velikosti na nukleární, ta je složená s rodičů, popřípadě jednoho rodiče, a dítěte/děti. Rodina rozšířená, či velká, zahrnuje i další blízké příbuzné jako prarodiče atd. Rodina, do které se jedinec narodí, která ho vychovává, je rodinou orientační. Rodinu, kterou později jedinec zakládá, se nazývá prokreační. Je zřejmé, že rodina orientační má na pozdější rodinu prokreační velký vliv, dítě se chová podle rodičovského vzoru. Z pohledu socializace, do jaké míry rodina plní své povinnosti a funkce, ji můžeme rozdělit do několika typů.²⁹ Každá rodina se o své dítě stará jinak, některá se nestará. Jak píše psycholog Zdeněk Matějček: „*příroda je neomylná, a všude, kde je funkce, může se objevit i dysfunkce, čili porucha*“.³⁰

Nastíním zde typy rodiny podle funkčnosti dle Heluse:

- Rodina stabilizovaně funkční kvalitně zajišťuje svým dětem všechny dříve uvedené funkce.
- Funkční rodina s přechodnými, více či méně vážnými problémy je dokáže po určitém čase do značné míry vyřešit a díky tomu se pozitivně rozvíjí a zoceluje členy rodiny do budoucna. Tento typ je většinový.
- Rodiny problémové nemají jen problémy, ale jejich funkce jsou problémové. Rodina se snaží krizi řešit, ale jejich úsilí většinou nestačí a hledají pomoc jinde. Taková pomoc je ale pouze dočasná. Většinou

²⁷ Srov. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 79

²⁸ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 133

²⁹ Srov. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 79 – 80

³⁰ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s. 22

vše skončí rozchodem a rodiče se snaží, aby tato situace na děti působila co možná nejméně.

- U rodiny dysfunkční jsou některé funkce dlouhodobě narušeny a rodina sama si s nimi nedokáže poradit, nedokáže také dodržovat rady institucí, které jim chtějí pomoci. Příkladem jsou rodiny s alkoholiky, s nízkými příjmy či s psychickými a jinými poruchami. Rozchody zanechávají na dětech traumatizující následky.
- Rodiny afunkční, kde význam afunkční znamená, že rodina neplní vůči dítěti žádné povinnosti a nezájem o něj často přerůstá až v nenávistný postoj. Hledání řešení v rodině zde nemá žádný smysl a dítě je soudně odebráno a posláno do dětských domovů nebo jiných zařízení. Takovýchto rodin je v České Republice minimum.³¹

Rodina se dále mění, více se demokratizuje. Žena už není brána pouze jako žena v domácnosti, která se stará o rodinu. Dnes mohou ženy studovat stejně, jako muži, mít stejné vysoké karierní cíle a díky tomu se velmi často posouvá sňatek i plození dětí. Muž ztratil některé zásadní role v rodině. Začalo se tak dít v druhé světové válce, kdy muži šli do boje a ženy převzaly jejich povinnosti. To ale neznamená, že muž ztratil na významu. Stále je často brán jako hlava rodiny, společně se ženou. Také děti jsou více brány jako partneři a podílejí se organizaci života v rodině. Dalším trendem je izolace, která probíhá hlavně ve městech, kde spolu rodiny nežijí vícegeneračně. Lidé často žijí sami v jednočlenných domácnostech a zvyšuje se počet osamělých matek s dětmi. I sousedské vztahy ztratily na významu. Již nějakou dobu lze také pozorovat, že rodina spolu již netráví tolik času. Z důsledku emancipovanosti oba rodiče chodí do práce, děti do školy, pak má každý své záliby, koníčky a do toho je tu elektronika. To vede k atomizaci života v rodině. Rodiče se často cítí provinile, že nemají na děti tolik času a „vykupují“ si to nejrůznějšími hmotnými dary. Zde bych znovu zmínila doktorku Špaňhelovou, která zdůrazňuje, že ekonomická funkce by neměla převýšit emocionální. Dary mění hodnotové vnímání dětí, které bývají neskromné a sobecké a může to vést i k deviantnímu chování. Toto vše vede k menší stabilitě rodiny a velmi častým rozchodům. Také narůstá počet soužití homosexuálních a jiných, než heterogenních, párů. To samozřejmě nemá nic společného s množstvím rozvodů.³²

---

³¹ Srov. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. s. 152 – 153

³² Srov. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 83 – 85

2 Rozvod

„Hlavní příčinou rozvodů je manželství.“ Albert Einstein

Většina rodin začíná se vznikem manželství a končí rozvodem rodičů. Když se hovoří o problémech rodiny, jedná se o spoustě krizí, kterými rodina prošla v minulosti, nebo jimi stále prochází. Její dnešní krizi bychom mohli pojmenovat jako krizi rodiny manželské. Stále se zrychluje tempo společenských změn a i o manželství se často uvažuje jako o dočasné smlouvě. Plno lidí vidí rozvod jako totální zhroucení rodiny. Mírnějším názorem je, že rozvod je nezbytnou daní za příliš velkou osobní svobodu, která je charakteristická pro naši společnost.³³

Česká republika patří k zemím s největším počtem rozvodů vůbec. Rozvádí se každé druhé manželství. Každý rozvodem něco ztratí a mění se jím i okolí. Dospělí ztrácejí partnera a ročně přes třicet tisíc dětí ztrácí stálou přítomnost jednoho z rodičů, častěji otce. 94% dětí zůstává po rozvodu s matkami. Někdy musí oba rodiče změnit bydliště, mění se ekonomická situace obou rodičů, kteří jsou jako jednotlivci více zatíženi.³⁴ Rozvodem také zanikají práva a povinnosti manželů, které jsou sepsány v Občanském zákoníku dle ustanovení § 687: „*Manželé si jsou navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrní, vzájemně respektovat svou důstojnost, podporovat se, udržovat rodinné společenství, vytvářet zdravé rodinné prostředí a společně pečovat o děti.*“³⁵ Rozvod většinou přenáší na oba manžele plno negativních vlastností, chování obou se může zdát nenormální a manželé často nepoznávají, koho si to dříve vzali. Partneri se obvykle chovají nepřátelsky, nevypočitatelně a navzájem si ubližují.

Neexistuje již společenské stigma o rozvodech, bereme je již jako něco všedního. To ale neznamená, že by měly být rozvody brány jako normální věc. Myslím si, že rozvody nejsou dobré, pokud ale není jiného východiska, může rozvod rodině pomoci od nejrůznějších problémů, které ji zatěžovaly a nebylo možné je jinak vyřešit. Stále ale mají rozvody velký psychologický význam na duševním zdraví dítěte a na rozvoji jeho osobnosti.³⁶

Podle zásady ochrany zájmů nezletilých dětí dle ustanovení §755 z Občanského zákoníku musí být brán na rozvod zřetel, pokud mají manželé nezletilé dítě. Manželství nemůže být rozvedeno, pokud je to v rozporu se zájmy tohoto dítěte, danými zvláštními důvody. Bere se ohled především na výchovu a péči o dítě, aby rozvod co nejméně narušil jeho vývoj. Také na osobnost dítěte, na jeho schopnosti a možnosti s ohledem na životní poměry rodičů. Soud může svěřit dítě do výchovy

³³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 132

³⁴ Tamtéž, s. 135

³⁵ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=man%C5%BEelstv%C3%AD#cast2-hlava1-dil4>

pouze jednoho rodiče. Pokud jsou k výchově vhodní oba rodiče, svěří soud dítě do společné nebo střídavé péče. Je-li to v zájmu dítěte, může soud omezit, či dokonce zakázat, styk rodiče s dítětem.³⁷ Jak popisuje Matějček, pro dítě jsou důležití nejen rodiče, ale i domov, což je slovo, které dítě slyší již od narození. Druhá světová válka, a následná napjatá situace, poskytla v Anglii půdu pro psychologický experiment. V době bombardování Londýna byly některé děti odvezeny samy do bezpečí bez rodičů, s některými jeli i jejich příbuzní a některé zůstaly doma s rodiči. Následný psychologický experiment ukázal, že děti, které zůstaly, byť v místě ohrožení, ve svém domově s rodiči trpěly nejméně. Více se trápily děti, co opustily domov se svými příbuznými, a nejvíce se trápily děti, které opustily domov samy. Domov je místem, kde chceme být s našimi blízkými. Proto by děti po rozvodu měly, pokud je to možné, zůstat s tím rodičem, který zůstává „doma“.³⁸

Sociální síť rodiny je spojení mezi rodinou a jejím sociálním okolím, čímž jsou sdružení rodin na sobě závislých, kam můžeme počítat i známé, přátele, nebo i pracovníky rodinných poraden a terapií. Síť se rozšiřuje s příchodem miminka, hodně se zapojuje rodina nových rodičů. Sociální síť pomáhá rodině vychovávat děti a vyrovnat se se zátěžovými situacemi. Stejně je to i u rozvodů. Ten, kdo má propojení s větším sociálním okruhem má také větší šanci se s rozvodem vyrovnat dříve a lépe.³⁹

2.1 Vlivy rozvodu na dítě

Díky rozvodu rodičům často končí plno trápení, mohou si oddechnout, avšak pro dítě tím plno věcí teprve začíná, a ne věcí zrovna jednoduchých. Oba rodiče jsou pro dítě představiteli partnerského vztahu. Již od narození je sleduje a učí se od nich, jak takový vztah vypadá. Díky harmonickému vztahu obou rodičů se dítě později v životě dobře orientuje v sociálním prostředí dospělého života. Malé děti vnímají své rodiče jako bohy, nejkrásnější, nejsilnější, nikdy nechybující a perfektní bytosti, ke kterým vzhlíží. Jejich rané splnutí s rodiči je natolik silné, že mají děti představu, že jejich rodiče jsou nesmrtelní a všichni spolu budou navěky žít. Jaký vliv tedy může mít na dítě situace, jako je rozvod? Takovéto zjištění pro ně bývá obrovským šokem, dítě bývá zmatené a nechápe, co se kolem něho děje. Musí se adaptovat na situaci, že je pouze s jedním, nebo druhým rodičem. Většina dětí si i několik let po rozvodu rodičů stále přeje vrátit vše do původního stavu. Přijmout rozvod, který ještě zcela nechápe, je pro menší dítě složitější. Avšak v raném věku bývá zpravidla jednodušší oznámit dítěti rozvod, než v pozdějším věku, tak po desátém až dvanáctém roce. Kolem desátého roku života totiž dítě ztrácí iluzi o bezchybných rodičích, jeho naivita

---

³⁶ Srov. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 85

³⁷ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#cast2-hlaval>

³⁸ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s. 13

zmizí a ono začne chápat, že jeho rodiče nejsou tak perfektní. Děti už nevidí rodiče jako bohy, začínají objevovat své hranice a zjišťují, jak daleko mohou zajít. Zjištění, že rodiče nejsou perfektní, je pro něj velkým zklamáním. Pakliže se rodiče rozhodnou rozvést právě v tomto období, může mít dítě velké trauma. Potvrdí se mu tím, že rodiče nejsou vůbec takoví, za jaké je měl a je to velkým zásahem do jeho života. Takovému starší děti již chápou, co je rozvod a rozumí, co rozvodu předchází. Je pro ně tedy jednodušší přijmout situaci, která nastává po rozvodu. Naopak je pro starší dítě hůře pochopitelné, že si jeho rodiče našli nové partnery, a také nerozumí případnému tlaku, pokud se rodiče snaží s dítětem manipulovat, aby si u soudu vybralo právě jeho. Děti v tomto věku si již mohou u soudu vybrat, se kterým rodičem budou chtít žít, a jelikož v nejčastějších případech milují děti oba rodiče, je to pro ně těžká volba. U mladších dětí se spíše předpokládá, že rozvod psychicky zvládnou a neodnesou si trvalejší újmu. Platí, čím menší dítě, tím snáz si s ním nevlastní rodič vybuduje vztah. Naopak u pubescentů se předpokládá více problémů. Jen malé množství pubescentů rozvod zažije, většinou jsou již v těchto letech rodiče rozvedení. Nejčastěji bývají rozvody kolem čtvrtého až sedmého roku dítěte.⁴⁰ Ještě v pozdějším věku, kdy je dítě již samostatné a často i samo bydlí a není tedy na rodičích závislé, je pro něj nejjednodušší pochopit a přijmout rozvod rodičů. Starší děti, spíše již dospělí, chápou své rodiče jako lidi, kteří mohou chybovat, mohou se pohádat a rozvést, a rozvod rodičů pro ně nebývá traumatem. Že si rodiče po rozvodu najdou nové partnery starší děti i vítají či dokonce doporučují a jsou rády, pokud jejich rodiče neskončí sami. Existují krátkodobé a dlouhodobé reakce dětí na rozvod. Krátkodobé období je jeden až dva roky, kdy se dítě nevíce trápí, je smutné a častěji pláče. Může být vzteklé, podrážděné, objevují se různé obavy, třeba že je rodiče opustí, pocity viny, až deprese. Předškolní děti (tři až šest let) nejčastěji reagují smutkem a hněvem, vracejí se k chování, ze kterého již vyrostly, třeba si cucají palec. Jsou nejisté, pomočují se, mají noční můry. Chlapci se chovají spíše hlučně a podrážděně, v mateřských školách kazí skupinové práce, namísto jejich účasti. Dívky se častěji snaží zastoupit rodičovskou roli a stávají se vzornými holčičkami, chtějí být perfektní a upravené a ostatní napomínají a poučují, jako to dělají dospělí. Tyto děti většinou svým chováním vyžadují více pozornosti od druhých. Na děti v šesti až osmi letech rozvody velmi negativně působí. Hlavní reakcí je smutek a výrazná plačtivost. Mívají iluze o tom, že je rodič nechce, že byly odmítnuty a to se velmi podepisuje na jejich sebeúctě i na školním prospěchu. U starších dětí, devět až dvanáct let, jak jsme si již řekli, končí iluze o perfektních rodičích. V tomto věku nejčastěji děti reagují vztekem na oba

---

³⁹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 84

⁴⁰ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 14

rodiče, více na toho, který rozvod inicioval, a stavějí se tak na stranu toho druhého. Je proto snazší manipulace dítěte. Jak ale píše Matějček, děti jsou taktní a už dovedou ledacos kriticky zhodnotit, a proto jim častokrát ubližuje, když o jeho nejbližších někdo nemluví hezky.⁴¹ Hněv se mísí i s osamělostí a bezmocí, protože si rozvod a nastalé změny zoufale nepřejí a chtějí zpět svou celistvou rodinu. Reakce mohou vyústit i v horším školním prospěchu, v konflikty s kamarády a různými somatickými potížemi. Někdy se snaží pomoci rodičům, aby se necítili sami, nebo finančně, a přicházejí tak o vlastní dětství. U dospívajících děti jsou reakce na rozvod ambivalentní. Dospívající se obávají hlavně své vlastní budoucnosti, nejsou již tak závislí na svých rodičích, nebo se od problematiky rozvodu distancují tak, že se začnou více věnovat svým zájmům. Obávají se taky, že rozvod rodičů bude mít dopad na jejich budoucí vztahy nebo na studium. Pokud jsou zatahováni do problémů rodičů, popřípadě jsou nuceni postavit se na něčí stranu, má to na ně negativní dopad. Někdy mívá rozvod na dospívající pozitivní dopad. Rychleji dospívají, starají se o rodiče nebo mladší sourozence, stávají se empatictější a nepřicházejí již o dětství, jako tomu je u mladších dětí. U dospívajících je tato reakce vítaná a je předností dívek. Kolem 30% dospívajících ale vnímá rozvod jako zradu a snaží se s rodinou být co nejméně v kontaktu, neúčastní se společné komunikace a aktivit. Někteří se dávají dohromady s vrstevníky a často se zaplétají s alkoholem či s drogami. Jiný ztrácejí ambice a upadají do depresí a nedaří se jim dosáhnout studijních a pracovních úspěchů. Dlouhodobými problémy jsou myšleny reakce, které přetrvávají pět až deset let, i déle. Podle studií 20% dětí z rozvedených rodin jsou v životě úspěšné, kolem 50% má střídavě úspěchy a neúspěchy a kolem 25% má závažnější problémy. Kdežto z úplných rodin trpí podobnými problémy pouze 10% dětí. Někteří se neustále zlobí na rodiče, který odešel, jiným tento rodič chybí a nedokáží se zbavit smutku, jiní mají stále nerealistické představy úplné rodiny, nebo vyžadují stále více pozornosti a přijde jim, že byli připraveni o dětství, nebo naopak jsou silnější a odolnější. Lidé z rozvedených rodin také více řeší otázku důvěry ve svých budoucích vztazích a více prožívají rodinné konflikty.⁴²

Důležitými faktory, kvůli kterým dochází k nejrůznějším negativním reakcím, jsou množství konfliktů mezi rodiči za přítomnosti dítěte, kvalita rodičovství a výchovné kompetence, ztráta kontaktu s rodičem, pocit, že je dítě nuceno vybrat si jednoho z rodičů. Dalšími, už ne tak výraznými, je okolí dítěte, finanční zajištění rodiny, další rodinné vztahy. Některým negativním reakcím se může předejít, mají-li rodiče s dětmi silný vztah, jejich podporu a nezatahují je do konfliktů.⁴³

---

⁴¹ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s. 87

⁴² Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 12 – 17

⁴³ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 12

„Předně, existuje něco jako ‚princip pravdy‘ ve výchově. Je zásadně lepší pravdu říkat, než pravdu zatajovat. Pravda je někdy nemilá a trpká, ale je to prokazatelně nejlepší ochrana nového svazku“, a to se týká rozvodu, adopce atd.⁴⁴ Velmi důležité je o rozvodu a nastalé situaci s dětmi hovořit hned od začátku, co se rodiče rozhodnou, že rozvod uskuteční. Malým dětem by se měli rodiče pokusit rozvod aspoň jednoduše vysvětlit. Se staršími dětmi by měli rodiče již jednat jako se sobě rovnými a ptát se ho, co si o rozvodu myslí, na jeho názor a pocity. Pokud se o rozvodu nemluví a dítě se najednou dozví, že rodiče spolu už nebudou žít, může to mít vliv na vztah mezi dítětem a rodiči a také to mění celkový pohled dítěte na rozvod. Děti si rozvod často berou za vinu. Může se negativně změnit postoj dítěte k rodičům, nebo k jednomu rodiči, pokud například dochází k popouzení vůči druhému rodiči, nebo si jeden z rodičů najde nového partnera. Dítě to často vnímá jako zradu a často nemá ze začátku ani chuť se s novým partnerem seznamovat, je pro něj cizím člověkem. Nový partner má ale i svá pozitiva. Dítě má šanci učit se novým rolím, vídat své rodiče šťastnější, než dříve, a má šanci učit se adaptovat na nové situace. Zvláště na dívky to má pozitivní účinek, bývají odpovědnější a samostatnější. Vysvětlení by mělo také obsahovat i informaci, že rozvod je definitivní a dítě s tím nemůže nic udělat. Je to sice bolestivé sdělení, ale velmi potřebné. Dítě nebude upadat do fantazií, že jednou se k sobě rodina vrátí. Tyto fantazy a přání zabraňují vyrovnat se s reálnou současnou situací a úspěšně postupovat dál ve vývoji. Počáteční přání vrátit rodiče k sobě je ale běžné, pomáhá vyrovnat se se smutkem, který se na dítě valí. Děti jsou vnímavé, a tak si často všimnou, že rodiče spolu komunikují a spolupracují, pokud má dítě nějaký problém. Stává se, že děti po rozvodu začnou zlobit, mají nejrůznější problémy, perou se, chodí za školu, vyrušují. Další možností, proč se dítě tvrdošíjně drží představy, že se k sobě rodiče vrátí, vyplývá od jednání jednoho z rodičů. Bývá to ten rodič, který se nechce rozvést a dává dítěti signály, že může nějakou svou aktivitou donutit druhého rodiče, aby se k sobě vrátili. V tomto případě je důležité, aby na svých postojích nejdříve zapracoval smutící se rodič. Rodiče by jim měli sdělit, třeba i opakovaně, že rozvod je definitivní, ale že rozhodně není jeho vinou. To je také pro dítě podstatná informace. Pro rodiče je to možná nepochopitelné, ale nemalý počet dětí, do deseti až dvanácti let, si bere rozvod za vinu. Říkají si, že kdyby tolik nezlobily, nebo kdyby více poslouchaly a nepraly se se sourozencem, že by spolu rodiče zůstali. A proč si to menší děti myslí? V těchto letech jsou děti sebestředné a myslí si, že vše se točí okolo nich a oni jsou příčinou všech dějů. Ještě zcela nechápou vztah příčiny a následku a nedokáží oddělit myšlenky a jednání druhých. Také nedokáží oddělit realitu a svou fantazii. Snad každé dítě se na rodiče

---

⁴⁴ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s. 63

někdy zlobilo, a proto si přálo, ať třeba rodiče odejdou. A on teď jeden rodič odchází. Dítě si myslí, že má takovouto destruktivní moc a velmi se trápí.⁴⁵

Aby se dítě co nejméně trápilo, měli by se rodiče pokusit najít nejlepší variantu starání se o ně. Aby vídalo oba rodiče co možná nejčastěji. Tomu se ale v České Republice tak neděje. Nejčastěji se vyskytujícím trendem je, že dítě připadá do péče matky a s otcem se vídá je zřídka, často jednou za čtrnáct dnů na víkend. Takovýto krátkodobý a ojedinělý vztah často zpřetrhává důvěrné pouto mezi dítětem a rodičem, kterého vídá dvakrát do měsíce. Přičteme-li manipulaci, pokud se vyskytne, může se stát, že dítě zcela zavrhne rodiče, se kterým nemá tak pevný vztah. Toto mohu sama ze své zkušenosti potvrdit. Pamatuji si, jak jsem jako malá říkávala mamince, ať tatínkovi napíše, že jsem nemocná. Nechtělo se mi k němu. To ale nebylo z důvodu manipulace ze strany matky, ale kvůli tomu, že jsme neměli s otcem silné pouto. Pamatuji si, že jsem raději zůstala o víkendu u maminky kvůli zvířatům, psovi a kočce, které tatínek neměl. V horších případech může dojít až k syndromu zavrženého rodiče (SZR). To znamená, že dítě bezvýhradně odmítá jednoho z rodičů, nechce ho vidět, ani s ním mluvit, dělá scény, když se s ním má setkat a to leckdy tento odmítaný rodič bývá laskavým člověkem, který má o dítě opravdový zájem. Odborníci tvrdí, že by toto chování mělo být napraveno. Úplné odmítání jednoho z rodičů není dobré pro psychosomatický vývoj dítěte, také pro budoucí život a hlavně pro partnerské vztahy. Stává se tak například, když jeden z rodičů dítě dlouho a intenzivně popouzí vůči druhému, nebo třeba u moralizujících postojů adolescentů: *Když od nás odešel, už ho nechci vidět!*⁴⁶

Spouště dětí ale druhý rodič naopak chybí, než že by jim opovrhovaly. Z toho vyplývá i jejich strach z opuštění. Říkají si *táta je pryč. Neodejde i máma?* Plno rodičů tento strach z opuštění podceňuje, někteří o něm ani neví, ale je oprávněný. Děti se učí ze zkušeností a zde je jejich zkušeností, že je jeden rodič opustil, odešel, a bojí se, aby to neudělal i ten druhý. Bojí se, že nebudou mít k dispozici lásku, až ji budou potřebovat. Takový strach nemívají pouze malé děti, ale i ty starší, až do osmi let se děti bojí opuštění. Každý zná hru, jež se hraje s malými dětmi, kdy se zakryjí oči, a pak se na dítě vybafne. Děti se ještě tolik neorientují v čase a jsou vázané spíše na přítomnost. Musejí se teprve naučit, že když rodič odejde z pokoje, že neodešel navždy, ale že se opět vrátí. Pomalu se učí měnnosti věcí a okolností a učí se stálost vztahů. Ale stresové situace mohou touto stálostí vztahů otrást. A jsou to opět pohádky, které v dětech tento strach někdy umocňují. Slavné pohádky jako Popelka a Sněhurka, kde rodiče dívek umřeli, nebo Perníková chaloupka, kde narážíme i na „zlou macechu“, která donutila tatínka, ať děti nechá v lese. Také pohádky o zvířatech,

---

⁴⁵ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 50 – 63

⁴⁶ <http://www.rodinnaterapie.cz/syndrom-zavrzeneho-rodice/>

jako Lví král nebo Bambi, do kterých se děti snadněji vžijí. Je to strach a pocit prázdnoty, jež by se dal přirovnat k situaci, kdy vám váš milovaný oznámí, že vás opouští. Ale dospělý člověk si již umí najít cestu, jak se s touto novinkou vyrovnat, má přátele, odjede do přírody, nebo se uchýlí třeba k alkoholu. Malé děti ale tento pocit zatím neznají a neumějí se s ním vyrovnat. Pocit osamění bude menší, nebo dokonce žádný, pokud má dítě s rodiči silná vztahová pouta. Je paradoxem, že čím více se rodiče dětem věnují a dávají mu lásku a dítě jim lásku vrací, tím méně je na rodičích závislé. Ví totiž, že se může ze svého „bádání světa“ kdykoliv vrátit a rodiče tu pro něj budou. Pokud ale dítě strádá, snaží se vynutit jejich pozornost a je nejisté. A jak lze rozpoznat příznaky, že dítě tento strach prožívá? Někdy na dítěti nic nelze poznat, ale strach u nich přesto být může. Nejvíce viditelné jsou změněné reakce na loučení. Děti, které dřív rády odcházely do školky za kamarády, se nyní drží rodiče zuby nehty, nebo i ukládání do postýlky může být jiné, dítě prosí ještě o jednu pohádku atd. Rodiče na toto chování často reagují frustrovaně a zlobí se na dítě ve chvíli, kdy potřebuje nejvíce uklidnit, že se rodič vrátí. Rodiče by neměly dítěti vynadat, dítě se může cítit odstrčeně a při dalším loučení dělat větší scény, než dříve, což rodiče ještě více naštvě a stává se z toho začarovaný kruh. Neměli by také dávat dětem velkou moc nad svým jednáním, že například zruší večerní plán a pošlou paní na hlídání domů. Dítě bude pro příště vědět, že lze s rodičem snadno manipulovat. Další rekcí často bývá, že dítě se sice těší na druhého rodiče, se kterým nežije, ale když k návštěvě dojde, nechce dítě odejít ze svého domova. Druhý rodič se může cítit odstrčený. Je dobré dítě ujišťovat, že se opět s oběma rodiči uvidí. Dobré je udělat pro dítě barevný kalendář, kde bude vyznačeno, kdy bude u maminky a kdy u tatínka. Jasná budoucnost mu dává pocit bezpečí. Dny s maminkou budou vybarvené třeba červeně a dny u tatínka třeba modře.⁴⁷

Celkový stres, který z této situace plyne, působí na osobnost dítěte. Může se obtížněji identifikovat se svou rolí dospělého muže či ženy, může mít problémy s nacházením partnera a udržením vztahu. Důsledkem se může stát i promiskuita či různé sociální a psychické deviace. Také se mohou objevit psychosomatické reakce, jako je útěk z domova, chození za školu, kouření, pití, braní drog apod.

---

⁴⁷ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 30 – 40

3 Rekonstruovaná rodina

Rekonstruovaná nebo nevlastní rodina vzniká rozpadem původní rodiny a druhým či dalším sňatkem aspoň jednoho z rodičů. Velká část mužů, ale i žen, vstupuje po rozvodu do nového manželského svazku, jejich rodina se tím rekonstruuje. Pravděpodobné uzavření nového manželství je vyšší u mužů, protože většinou nemají svěřené děti ve své péči a mají kolem sebe více mladých a svobodných potencionálních partnerek. U žen je naopak pravděpodobnější, že zůstanou po rozvodu samy s dětmi. U žen také na přímé úměře závisí, čím vyšší vzdělání žena má, tím je menší šance, že se opět vdá.⁴⁸

Nejčastějším modelem takovéto rekonstruované rodiny je ale stále matka pečující o své potomky, a nový muž, který o své potomky nepečuje, ale stýká se s nimi. Na tuto novou rodinu mívá nadále velký vliv bývalý manžel ženy a jeho rodina a bývalá manželka muže a její rodina. Tyto začátky bývají náročné, oba noví manželé se musejí sžít v novém prostředí. Ženy nejčastěji trápí, že jejich nový muž odchází za svými dětmi, nebo musejí přijmout, že mužovy děti přichází k ní do rodiny, do styku s jejími dětmi. Zde často nastává situace srovnávání, jak se kdo chová k dětem vlastním a nevlastním. Muži naopak často vnímají silné pouto nové manželky k jejím dětem a mohou žárlit. Díky dlouhodobější nepřítomnosti mužské autority v rodině se mu manželčiny děti mohou zdát neposlušné a začne se k nim chovat autoritativně, což žena nenese dobře. Hlavně u pubescentů a adolescentů se doporučuje nevlastnímu rodiči, aby se nesnažil vychovávat děti a zastoupit roli biologického rodiče. Spíš by se měl zaměřit na budování pozitivního vztahu, být jeho přítelem a rádcem. „*Rekonstruovaná rodina tedy stojí a padá se schopností zvládat střety zájmů, s ochotou ke kompromisům, s tolerancí*“.⁴⁹ Nevlastní rodiče by se ale rozhodně měli podílet na výchově nevlastních dětí, jak je také psáno v zákoně o rodině dle ustanovení § 33: „*při výchově dětí je povinen pomáhat i manžel, který není rodičem dítěte, žije však s ním ve společné domácnosti*“.⁵⁰

A jak vnímají nově přichozícího děti? Jejich pohled na nového partnera bývá často ambivalentní. Po případných bývalých neshodách maminky a tatínka bývá situace mezi rodičem a novým rodičem lepší, ale také je to „vetřelec“ a děti často neví, jak mají nového rodiče vnímat. Stává se, že děti nového rodiče zkouší, co vydrží, kdy se už štve a co na to řekne jeho rodič. Důležité je, aby si dítě bylo jisto, že mu nehrozí

⁴⁸ Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 172

⁴⁹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 138 – 139

⁵⁰ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1983-66#cast2-hlava2>

ze strany nového rodiče žádné nebezpečí, jak fyzické (pohlavky atd.), tak psychické (maminka se mi už tolik nevěnuje).⁵¹

Na tyto nově vzniklé rodiny se také musí zaměřit rodinné poradenství a redukovat mýty, které o nových rodinách kolují. Je jimi například mýtus, že nevlastní matka je zlá macecha a nevlastní otec zlý otčím (podpořeno pohádkovými příběhy). Nebo že nová rodina bude fungovat stejně, jako ta původní. Tyto rodiny mají častěji problémy ve vztazích rodiče – děti, kdežto naopak ve vztahu rodič – rodič, po sexuálním a partnerském soužití bývají další manželství úspěšnější.⁵² Pokud nové rodiny překonají cca první dva roky, kdy jejich hlavními problémy je nejistota rodinných rolí, jsou následně mnohem stabilnější, než původní nukleární rodina, mají menší míru rozvodovosti.⁵³

Zde bych ještě zmínila rodinné rituály, které mají pomocnou, ochrannou a stabilizační funkci. Jsou jimi například stolovací návyky, loučení při odchodu, oslavy narozenin, Vánoce apod. Rituály pomáhají formovat rodinnou identitu. Zvláště v dobách krize jsou potřebné jejich inovace. S novou rodinou je potřeba vytvořit si nové rituály, nebo přizpůsobit ty staré.⁵⁴

Třebaže je založení nové rodiny jistě stresující, představuje také příležitost k osobnostnímu růstu a vytvoření nových rodinných harmonických vztahů. Pro všechny je jistě lepší žít v nové tolerující rodině, než sice ve vlastní, ale problémové rodině.

---

⁵¹ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s. 72 – 74

⁵² Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 180

⁵³ Tamtéž, s. 187

⁵⁴ Tamtéž, s. 50 – 51

4 Rodiny s jedním rodičem

Rodiny s jedním rodičem jsou již mnohem častější, než dříve. Z 90% jsou to matky samoživitelky a z 10% otcové. Nejčastěji tedy dítě vyrůstá pouze s matkou, bez otce vlastního či nevlastního. Během prvních dvou let se otcové s dětmi vidají více, časem ale frekvence styku slábne. Jen 25% dětí se s otcem stýká dál pravidelně a to častěji u synů, než u dcer. Dnes už v západních zemích roste počet otců samoživitelů a rodičovství muže také zvyšuje jeho společenskou prestiž. I když se s nimi stále plně „nepočítá“. Nedávno jsem například slyšela rozhovor s Danou Pavlouskovou, zakladatelkou a ředitelkou Klubu svobodných matek. Tato nezisková organizace je sice určena všem rodičům samoživitelům, její název tomu ale úplně neodpovídá. Vědecké ověřování, že dítě potřebuje pro svůj správný vývoj i otce začal až v poslední době. Zatím se nepotvrdila teze, že výchova pouze matkou bez otce má na dítě přímé negativní jevy. Stále se ale poukazuje, ač nepodloženě, že absence otcovské disciplíny se na dětech projevuje poruchami chování a někdy až delikvencí. Vůbec se nebere zřetel na vliv osobnosti dítěte, jak na něj působí škola, vrstevníci, média, či že rodina bez druhého rodiče – druhého příjmu je na tom finančně hůř, než rodina se dvěma příjmy. Rodiče samoživitele finanční stránka také velmi často zatěžuje, dále je to zaměstnání, vedení domácnosti, smutek, stres, a strach ze ztráty osobní identity.⁵⁵ Naopak dle Teybera studie ukazují, že chlapci v rodinách bez otce vykazují větší nepřizpůsobivost a mívají problémy, které se časem prohlubují a chlapci bývají agresivnější a neposlušnější.⁵⁶ Osobně bych se spíše držela tvrzení české psychologičky paní Ireny Sobotkové, než amerického psychologa pana Edwarda Teybera, jehož model může spíše sedět na americký systém rodin.

Dle Matějčka je přítomnost otce v rodině potřebná. Hlavně u malého dítěte, kdy se kolem druhého až třetího roku života tvoří vlastní identita, vlastní „já“. To se tvoří rychleji, pokud dítě nemá blízký vztah pouze dvojstranný (já – ty), ale trojstranný (já – ty – on). Dítě prožívá vztah k matce, vztah k otci a vnímá i vztah mezi nimi navzájem. Naše společnost je ženská i mužská a dítě prostřednictvím otce poznává jednu polovinu lidstva.⁵⁷

Jak bylo již řečeno, rodin, kde je pouze matka, je více. Plno z nich jsou rozvedené matky, ale také v posledních letech je velkým trendem mít děti za svobodna. Dříve byly osamělé matky sociálně stigmatizovány a také to bývaly častěji mladší dívky, které otěhotněly z nerozváznosti. Nyní jsou to čím dál častěji starší ženy okolo 35 let, které jsou úspěšné a zajištěné, nepotkaly sice muže, ale i tak chtějí na

⁵⁵ Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 175 – 176

⁵⁶ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 16

⁵⁷ Srov. MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. s. 50 – 51

svět přivést dítě. Zajímavý názor má na takovéto svobodné matky M. J. Championová (1995). Považuje je za průkopnice v rodičovství, která jsou podle ní otevřenější. Podle ní tyto matky již mají plno zkušeností a na dětech jim opravdu záleží a mají kolem sebe širší sociální síť, jež jim pomáhá. Také jejich děti nikdy nezažijí trauma a stres spojené s rozvodem. Souhlasím s jejím názorem, že „*pro dítě není důležitá kvantita rodičovství (tedy zda jeden, či dva rodiče), ale kvalita rodičovství*“. Pro rozvedené matky je k dispozici široká a stále se rozvíjející síť porozvodového poradenství.⁵⁸

V rodinách, kde je jen jeden rodič, jež musí zastat více povinností, se stává, že dítě chce svému upracovanému rodiči pomoci, a tak přebere nějaké jeho povinnosti. Stále by ale měla být hranice mezi rolí rodičovskou a dětskou – mezigenerační hranice. Dítě rychleji dospívá a rodiče mívají tendenci naplňovat svou potřebu společnosti a podpory skrz děti. Dělalí si z nich často nejlepší kamarády. Tento proces přebírání zodpovědností dětmi se nazývá parentifikace, česky bychom přeložili jako zrodičovštění. Děti například přebírají domácí povinnosti, uklízí, vaří, starají se o mladší sourozence, na úkor naplňování vlastních potřeb. Děti by se samozřejmě měly podílet na domácích pracích a pomáhat, ale nepřekročit hranici, kdy se podílí na chodu domácnosti, a kdy má celkově na starosti domácnost. Jindy se stává, že děti nepřebírají za rodiče fyzické práce, ale stávají se jejich společníky. To může sice vpadat opět jako pozitivní situace, kdy se dítě stává vnímavějším a v některých oblastech vyspělejších, ale jeho vrstevníci mu po čase mohou začít připadat nudní a dětinští. Všechny tyto děti se dospělým okolo nich zdají chytré, vnímavé a šikovné. Problémy ale nastávají až v dospělosti, kdy se jejich naučené chování stává jejich celoživotní prací. Většinou si vybírají i pomocné zaměstnání, nedokáží říct ne, a při naplňování vlastních potřeb se cítí provinile. I ve vztazích zastávají roli pečovatele a zachránce, případně nechtějí riskovat vzájemnou důvěru.⁵⁹

---

⁵⁸ Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 170 – 178

⁵⁹ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 159 – 166

5 Sourozenci vlastní a nevlastní

Sourozenecké vztahy mají důležitou roli v životě člověka. Sourozenci společně vytvářejí mezi sebou vztah, který je významným pro utváření budoucích partnerských vztahů. Zažívají spolu mnoho zážitků a mohou být rivaly i nejlepšími kamarády. Ze své zkušenosti mohou říct, že jsem ráda, že i když jsem jedináček, přibyl mi do rodiny nevlastní starší bratr, který mě naučil plno věcí. Také jsme byli soupeři a byly chvíle, kdy jsme se nesnášeli, ale bylo i plno hezkých chvil, kdy jsme se podporovali, a byli přátelé. Sourozenecké vztahy ovlivňuje plno kritérií. Jsou jimi výchova, pořadí dětí a věkové rozdíly, a také pohlaví. A jde i o osobnost dítěte. Proto ne všechny děti v jedné rodině prožívají rodinu stejně. Rodiče se nejčastěji nejvíce bojí a starají o první dítě. O další mladší dítě, mladšího sourozence, se často stará první dítě, tedy starší sourozenec. Novorozené miminko se často stává středem pozornosti pro rodiče a starší dítě ztrácí svá privilegia. Na to může starší sourozenec reagovat regresí, začne se chovat jako malé dítě. Vidí, že projevy malého dítěte rodiče zajímají. Je to nevědomá potřeba stát se opět malým a milovaným dítětem. Nejstarší sourozenci mívají dominantní roli, bývají vzorem pro mladší sourozence. Od starších sourozenců rodiče také více očekávají a ti mají větší motivaci dosáhnout úspěchu. K mladším sourozencům bývají rodiče shovívavější. Každé dítě, pokud má sourozence, dostává po celý život efektivní výcvik v sociálním chování. Většina malých dětí totiž tráví více času se sourozencem, než s dospělým. Musejí se jeden druhému značně přizpůsobit, chápat se, tolerovat a dělit se nejen o hračky, ale také o pozornost rodičů. Následně bývají v kolektivu vrstevníků citlivější k jejich projevům.⁶⁰

Rozvod prožívají sourozenci zpravidla snáz, než jedináčci, jsou na to dva, domluví se, poradí si. Někdy se naopak stane, že naopak začnou více zlobit, nedokáží se domluvit, protože z jejich pohledu rodiče něco nezvládli. Jedináčci si nemají komu postěžovat, nemají toho druhého, který by jim popřípadě řekl, že jejich pocity a chování jsou na místě. Častěji cítí osamělost.⁶¹

---

⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. s. 151, 208 – 210

⁶¹ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. s. 80 – 81

6 Práce s rodinou

Až od sedmdesátých let 20. století se psychologie zabývala hlavně vývojem psychických procesů dítěte a na rodinu se nahlíželo pouze periferně. Až v této přelomové době se začal klást důraz na rodinu jako důležitou součást vývoje. Vývojová psychologie se začala zabývat manželskými a rodinnými vztahy a sourozeneckými konstelacemi. Časem se radikálně změnilo tradiční smýšlení o rodině, které měli terapeuti a teoretici. Představy jednotvárné unikátní rodiny se začaly měnit na mnohotvárných základech různých historických, kulturních, pohlavních, etnických a jiných odlišnostech. Svou pozornost si vyžádaly i rodiny s osamělým rodičem, smíšené rodiny po druhém sňatku apod. Tradičním se stalo, že neexistuje jeden „správný“ model rodiny, jejího uspořádání a fungování. Začaly se rozšiřovat disciplíny psychologického rodinného poradenství, rodinné terapie, také prevence a diagnostika rodiny. Zatímco v Americe byly již dříve založené některé organizace podporující psychologii rodiny a vše, co jí zahrnuje, u nás vznikaly až později. V Americe to jsou například The Academy of Psychologists in Marital, Sex and Family Therapy (APMSFT) založená již v roce 1958, která má na starosti vzdělávání psychologů v oblasti manželské a rodinné terapie. Pro nás je zajímavá mezinárodní organizace The International Family Therapy Association (IFTA), protože byla založena během konference o rodinné terapii v Praze v roce 1987. Pro Českou republiku je důležitější organizace The European Family Therapy Association (EFTA) již jsme členy prostřednictvím českého sdružení SOFT – Společenství rodinných a systemických terapeutů. Byla založena také v roce 1987 v Praze na témže kongresu a je velmi činná v oblasti rodinných terapií.⁶²

Práce s rodinou zasahuje do plno sfér různých zaměstnání. Pracovníkem, profesionálem, může být středoškolsky, nebo vysokoškolsky, vzdělaný člověk v oboru například pomáhajících profesí, pracovník v organizaci poskytující psychologickou, či jinou pomoc, pracovník státní správy nebo soudu a plno dalších.

Hlavními typy práce s rodinou jsou:

- Represivní zásah – měl by být poslední alternativou v případě ohrožení života dítěte. Je jím například poslání dítěte do dětského domova
- Dohled – sociální pracovník má soudem stanovený dohled nad některým členem rodiny
- Přímá pomoc poskytnutím peněz – sociální dávky, přechodné ubytování apod.

---

⁶² Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 11 – 16

- Poradenství – hledá se původ konfliktu. Například výchovné potíže s dětmi, výběr náhradních rodičů při adopci, konflikt mezi manželi, nevěra, rozvod
- Krizová intervence – řeší náročnější krizové situace, než poradenství
- Rodinná terapie má více druhů - • transgenerační rodinné terapie – špatný vzorec chování, který se předává z generace na generaci, jde například o nepřiměřenou formu trestů, • strukturální rodinná terapie – tento směr tvrdí, že každý jedinec patří do nějakého podsystemu (manželského, sourozeneckého atd.) a v každém má nějakou roli. Terapeut mapuje strukturu rodiny, dává rodině úkoly a snaží se dát největší moc členovi, který je neméně viditelný, má nad rodinou nadřazenou pozici, • systemická rodinná terapie – pracovník se snaží vyjasnit role v rodině a odbourat označení jednoho člena jako „obětího beránka“, snaží se o pohled na rodinu jako na komplexní systém a pozitivní a růstové tendence⁶³

Odborná porozvodová pomoc přináší pozitivní výsledky až u třetin rodin. Toto rodinné usmiřování se zabývá hlavně výchovou dětí a styku obou rodičů s dětmi. Dále se zabývá bydlením, majetkovým dělením, finančním hospodařením, posilováním vztahu dětí k oběma rodičům a informovaností dětí o příčinách rozvodu. Rodiče, často i profesionálové, nechtějí děti zatěžovat problémy, které „jim nepatří“. Poradenství se nezabývá znovu sjednocením rodiny, jako tomu bylo v komunistickém režimu, ale snaží se zachovat rodičovské role vůči dítěti. Z toho vyplývá, že porozvodové poradenství by se mělo hlavně zaměřit na dítě. Psychické odezvy dítěte jsou často skryté, ale tím možná vážnější.⁶⁴

Pro práci s rodinou je hlavně důležitá rodinná diagnóza, která by měla obsahovat:

- Současné potíže – proč rodina potřebuje pomoc
- Role a fungování rodičů – zkoumá se hlavně partnerský vztah a výkon rodičovských rolí, důležitá je také představa a očekávání od sebe a od druhých
- Rodinné vztahy – dynamika, spojenectví a rozvraty
- Proces komunikace – jasnost, otevřenost a snadnost komunikace
- Řešení konfliktů a problémů – tolerance, stupeň solidarity v době krize, proces řešení problémů a případné vyhýbání se problémům⁶⁵

⁶³ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 98 – 104

⁶⁴ Tamtéž, s. 132 – 139

⁶⁵ Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2007. s. 43

7 Arteterapie

Slovo arteterapie vzniklo spojením dvou slov, latinského *ars* – umění, a řeckého *terape* – léčení. Jde tedy o terapii uměním. Zešíroka pojímaná arteterapie podle Mezinárodní asociace uměleckých terapií (MAUT), jež ji uvádí pod světovým názvem Art Therapy, čili terapii uměním, zahrnuje léčbu uměním komplexně – hudbu, malbu, poezii, prózu, divadlo a tanec. Častěji je ale chápána v užším slova smyslu jako léčba výtvarným uměním.⁶⁶

Dále ji lze rozdělit na receptivní a produktivní:

- Receptivní arteterapie je vnímání určitého uměleckého díla, které vybral terapeut se specifickým záměrem. Cílem klienta je promítnutí svých vlastních emocí do uměleckého díla a pochopit tak vlastní nitro a poznat pocity jiných lidí. Člověk může v díle objevit plno vlastních pocitů, které se mohou měnit v závislosti na čase, podle momentální emocionální dispozice nebo na vývoji nějaké nemoci. Z aktivit sem patří návštěvy výstav a galerií, projekce diapozitivů nebo videozáznamů.
- Produktivní arteterapie zahrnuje použití konkrétních tvůrčích činností, jako je kresba, malba či modelování, intermediální aktivity a happeningy.⁶⁷

7.1 Historie arteterapie

Je to mladá disciplína, její název Art Therapy poprvé použila ve svých pracích Margaret Naumburgová ve třicátých letech 20. století v USA. Margaret tvrdila, že *„proces arteterapie je založen na poznání, že nejzákladnější myšlenky a pocity člověka derivované z nevědomí dosáhnou výrazu lépe v obrazech, než ve slovech“*. Za „matku“ arteterapie je považována Edith Kramerová, která své první zkušenosti s ní získala na kurzech československé malířky a pedagožky Frideriky Dicker-Brandeisové. Ta žila po svatbě v Čechách, odkud byla transportována do Terezína, kde tajně pořádala výtvarné aktivity s dětmi. Tyto dětské obrazy jsou důkazem léčivého potenciálu sebevyjádření, učily děti rozumět svým emocím a umělecká imaginace je přenášela na bezpečnější místa. Po válce byly kresby vystavovány na mnoha místech a dnes jsou součástí židovského muzea v Praze. Edith pořádala v USA ve třicátých letech po vzoru své učitelky lekce malování pro děti utečenců z Německa, které tak reflektovaly a zpracovávaly svá traumata.⁶⁸ Výzkum uskutečněný v České republice ukázal

⁶⁶ Arteterapie. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001-22.4.2020 [cit. 2020-06-24]. Dostupné z: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Arteterapie>

⁶⁷ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2016. s. 59

⁶⁸ Tamtéž, s. 47 – 48

statisticky důležitou shodu mezi vývojem výtvarné tvorby a redukcí symptomů. Tato teze byla vyslovena již na začátku minulého století. Zpočátku bylo cílem arteterapie specifikovat diagnózy duševně nemocných, postupně se začal přidávat i terapeutický aspekt. Dnes arteterapie nabízí řadu směrů s vlastním výkladem etiologie poruch, vlastními teoriemi osobnosti, metodami a technikami a dokonce vlastní terminologií.⁶⁹ Zájem o práci s dětskou kresbou započal až v osmdesátých letech 20. století. Díky teoriím Charlese Darwina se profesionálové začali zabývat dětským výtvarným projevem, který byl názorným příkladem procesu evoluce, která postupuje od jednoduchých gest k sofistikovaným projevům. Dále podnítil vznik zájmu o dětskou kresbu vymanění dětí z pracovních povinností, kdy se dětství začalo brát jako samostatná etapa života člověka. Nejdříve se začalo plno badatelů a vědců zajímat o své vlastní děti. Začaly vznikat různé publikace na téma dětské ontogeneze a vývojových stádií. Postupně se zájem přesunul z oblasti přírodních věd i do výchovy a vzdělání a oblast dětské malby popsal jako jeden z prvních americký pedagog a psycholog G. Stanley Hall. Popsal vývoj kresby postavy a rozdělil ji do šesti vývojových stupňů:

- Pouhé náznaky
- Kruh znázorňující hlavu a dvě podélné linie znázorňující končetiny – dnes pod názvem hlavonožec
- Naznačení obličeje
- Ruce připojené k hlavě
- Zobrazení těla
- Znázornění postavy v transparentním oděvu

Dalším významným autorem píšícím o vývoji dětské malby byl rakouský pedagog V. Löwenfeld. Ten popsal také šest vývojových stádií dětské malby, které naznačují vývoj až k dospělosti, a připojil k nim i věk dítěte:

- 2 – 4 roky – čáranice
- 4 – 7 let – preschematické období
- 7 – 9 let – schematické období
- 12 – 14 let – pseudorealistické období
- 14 – 17 let – období adolescentní tvorby

Časem se do výtvarné edukace začaly začleňovat i terapeutické prvky, jež přispěly k vymezení arteterapie jako samostatného oboru. Anglický filozof a historik umění, H. Read, napsal roku 1954 knihu s názvem *Education through Art*, český *Výchova uměním*. Ta popisuje umění jako prostor pro individualizaci, integraci a harmonizaci jedince i společnosti. Umění je tak možné považovat za symbolické,

---

⁶⁹ Srov. LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. s. 18 – 19

založené na nepojmových a mimologických formách a spojené s intuitivní a emoční složkou osobnosti. „*Představa, která je základem pro dětskou kresbu, má svůj původ v hlubinných vrstvách individuálního i kolektivního nevědomí.*“ Umění nám dává nahlédnout do dynamiky psychických procesů a o nastávajících, či již proběhlých změnách v prožívání.⁷⁰

7.2 Současná arteterapie

„*Arteterapie je užtkové umění*“ R. Arnheim

Šicková si dovolila Arnheimův výrok (výše zmíněný) doplnit o předponu „zá“ – tedy zážitkové umění. Podle ní je zážitkovost stejně důležitá jako užtkovost, pokud jde o umění. Užtkovost umění, kdy se vyráběly nejrůznější nástroje denního používání, má tradici již od pradávna. Zážitkové umění se dostalo do popředí později, kdy se stala dominantní estetická funkce a vyráběly se různé umělecké předměty například pro účely náboženství. Zážitkové umění vyjadřuje zážitek a zkušenost. Arteterapie je brána jako užtkové umění z důvodu její funkčnosti a účelovosti k dosažení terapeutických cílů. Plno států stále nepřijalo arteterapii jako samostatné odvětví terapie, o jejích terapeutických účincích ale začíná hovořit plno profesionálů, nejen z oboru psychologie, neurologie a psychiatrie, ale také odborníků na umění. Arteterapie se propojuje i s dalšími profesemi, hlavně s pedagogikou a speciální pedagogikou. Tendencí je propojit výchovu s psychoterapií, z které vzniká určitý druh výchovy důležitý k sebepoznání a kultivaci emocionální a hodnotové sféry, napomáhá k chápání vnitřního obrazu autora a zmírnit psychickou zátěž. V České republice se o toto propojení nejvíce zasloužil doc. Jan Slavík.⁷¹

Institut vzdělávání v arteterapii, který vznikl v roce 2010 v Bratislavě a spolupracuje s Českou arteterapeutickou asociací a s Jihočeskou univerzitou, poskytuje dvouleté studium arteterapie. Program s názvem Intervence uměním v procesu resocializace, rehabilitace a integrace spolupracuje s některými organizacemi zabývajícími se arteterapií, a také s univerzitami. Z České republiky jsou to univerzity v Praze, v Ústí nad Labem a v Českých Budějovicích při Jihočeské univerzitě, kde byl vytvořený Ateliér arteterapie jako první v Čechách. Jeho zakladatelem byl pedagog a malíř PhDr. Milan Kyzour. Po studiu má mít vyučený arteterapeut zkušenost s vytvářením uměleckých prací, má se vyznat v uměleckých médiích a tradičních i moderních metodách umění, má mít znalosti psychických procesů člověka a jejich klinické a sociální pozadí, znát psychická onemocnění, mít poznatky z dějin umění, estetiky, filosofie, psychologie a psychoterapie.⁷²

⁷⁰ Srov. LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. s. 43 – 53

⁷¹ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2016. s. 29 – 32

⁷² Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2016. s. 51 – 57

8 Děti a malba

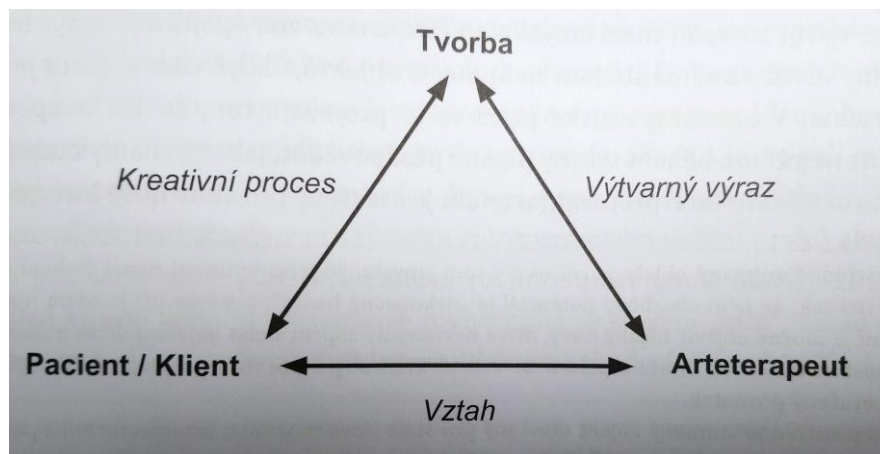
Kresba je jedním z nejučelnějších nástrojů k poznání osobnosti dítěte. Malování je u dětí velmi oblíbené, jelikož nemají ještě dostatečnou slovní zásobu pro pojmenování všech věcí kolem sebe. „Kresba je neverbální symbolickou funkcí. Projevuje se v ní tendence zobrazit realitu tak, jak ji dítě chápe“.⁷³

Již od malička si člověk prohlíží svět okolo sebe, i ten vzdálený, který mu je poskytnut prostřednictvím obrázků v knihách, či v televizi. Odmalička jej také láká tužka a jejím prostřednictvím zase vytváří čaranice, které časem získávají obsah a formu. Kresba je pro něj formou hry a zobrazuje do ní svá vědomá i nevědomá přání. Obrazy nás všechny rozvíjejí, ať už je vidíme, nebo sami tvoříme, rozvíjejí emoce i myšlení už u malých dětí. Umění také mění způsob, jakým vidíme a prožíváme svět okolo nás. Kresba podporuje intelektuální růst zobrazováním detailů, čímž dává dítě najevo, jak si všímá svého okolí, jak poznává svět. Kresba také podporuje zapamatovat si tvary a barvy předmětů. Psychologické pozadí výtvarné tvorby si lze představit tak, že prožitek z tvorby dovoluje změnu struktury, aby se psychika co nejvíce přiblížila harmonickému fungování, a napomáhá kognitivnímu, citovému a duchovnímu rozvoji. Psychoterapeutovi dává kresba možnost pochopit zašifrované problémy dítěte. Nezřídka se stává, že právě při zacházení se zástupnou symbolikou v malbě člověk objeví úlevnou změnu v úhlu pohledu na problém. Sama výtvarná tvorba se stává nástrojem pro navození terapeutických změn. Často je první metodou pro navázání vztahu mezi terapeutem a klientem, ke stanovení léčebného postupu a dosažení terapeutické změny. Zvláště u pacientů s limitovaným využitím komunikačních dovedností, nebo s jinými limity. Psychoterapie je činnost cílevědomá, plánovitá a záměrná. Nejde ale jen o konečný výsledek, důležitější je proces tvorby, jak člověk tvoří, co při tom používá, jak nad malbou přemýšlí nebo nepřemýšlí, proč tvoří a pro koho, jaká je jeho motivace, to a ještě další aspekty jsou předmětem arteterapie. Člověk svou realitu nejdřív přefiltruje přes svou fantazii, své myšlení, chování, prožitky, sny a přání, přes své zdraví či nemoc, a pak ji vytváří opět v realitě. To zaručuje, že každý výtvar je proměnlivý, každý ho chápe jinak, ale lze v něm nalézt výjimečné rysy, na jejichž základě se výtvar zobecňuje. Proto je důležité nebrat v potaz pouze klienta a jeho vnitřní i vnější projevy ve výtvaru, ale také osobnost arteterapeuta. Pomůže nám to pochopit tato triáda tvorba – pacient – terapeut.⁷⁴ Děti nejčastěji malují, aby kresby věnovaly dospělému, jako část sebe samého. Nejsou

⁷³ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. s. 183

⁷⁴ Srov. LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. s. 17

stereotypní, dítě nemaluje pokaždé stejně. Jinou kresbu věnuje mamince, jinou tatínkovi a jinou třeba paní učitelce, nebo zmíněnému terapeutovi.⁷⁵

Obrázek č. 2 Arteterapeutická triáda

Zdroj: LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1272-0. s. 21 (pořizeno foťákem)

Dětská kresba prochází vývojově několika fázemi:

- Presymbolická, senzomotorická fáze – pro batolata je typické čmárání, jako grafomotorická činnost sama o sobě, dál se výtvořem nezabývá.
- Fáze přechodu na symbolickou úroveň – dítě začíná zjišťovat, že čmáráním může zobrazit realitu, jeho kresba se stává symbolem, kresba bývá dodatečně pojmenovaná.
- Fáze primárního symbolického vyjádření – dítě dovede kresbou konkrétní symbolické zobrazení skutečnosti. Podobnost mezi realitou a nakresleným symbolem je závislá na rozvoji celého souboru schopností a dovedností – motorika, senzomotorická koordinace, poznávací a psychické procesy, intelekt atd. Dítě v nakresleném objektu zvýrazňuje některé znaky, které se mu zdají důležité – auto s velkými koly, zbytek auta může být jen neforemná bublina.

Vývoj dětské kresby se dá vyčíst z kresby postavy, kterou děti malují velmi často. Vývoj kresby postavy má svůj charakteristický průběh a odráží celkový psychický rozvoj dítěte a je důkazem rozvoje dětského kognitivního vnímání reality z více úhlů pohledu:

- Stádium hlavonožce – kresba postavy se začíná objevovat již ve třech letech a vychází ze zkušenosti s vlastním tělem i pozorováním druhých lidí. Nejdůležitější je pro děti lidský obličej, který je prostředkem k navazování sociálního kontaktu a stává se tak centrem a hlavním

⁷⁵ Srov. COGNET, Georges. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. s. 11

znakem obrázku. Vývojově následuje zobrazení končetin, které jsou důležité pro libovolnou aktivitu. To dokazuje, že dítě kreslí jako první znaky, které jsou pro něj důležité.

- Stadium subjektivně fantazijního zpracování (prelogický přístup) – v tomto stadiu děti zobrazují detaily, které jsou pro ně důležité, ale nerespektují realitu – například zobrazení miminka v bříšku maminky. Bývají to znaky zdůrazňující existenci trupu – pupík, knoflíky atd. Stadium se objevuje u čtyř až pěti letých dětí.
- Stadium realistického zobrazení (přechod k realismu) – nastává ke konci předškolního věku, kdy se kresba stále více podobá skutečnosti. Dítě kreslí spíše to, co vidí.⁷⁶

Kresba postavy je jedním z tematických kresebných testů, které mají dvě výhody, proto jsou často krát používány. Díky standardizaci jsou snadněji interpretovány vztahy mezi kresbou a dítětem a mají přesné zadání, přesné téma. Dalším takovým tematickým kresebným testem je například kresba rodiny.⁷⁷

---

⁷⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. s. 183 – 186

⁷⁷ Srov. COGNET, Georges. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. s. 113

9 Kresba rodiny

Když dítě dospěje do stadia, kdy už nemaluje pouze objekty, ale chce vnést na papír i své vztahy a emoce, začínají se v kresbě objevovat nejbližší objekty jeho citů, jimiž jsou členové rodiny. Kresba vypovídá o psychickém stavu dítěte, uvádí a seznamuje nás s rodinným ekosystémem a s konstelací v rodině. V kresbě jde o symbolické zpracování rodiny z pohledu dítěte, jak ji vnímá a prožívá.⁷⁸ Nejde o kreslířské umění, ale o sdělení. Vývoj kresby rodiny se dělí do tří etap:

- Statistické, nediferencované ztvárnění rodiny – v tomto období neumí dítě ještě dobře kreslit, což mu znemožňuje realizaci cíle. V kresbě je zobrazeno několik stejných figur, obvykle stojí vedle sebe v řadě. Odlišují se nejčastěji jen velikostí. Z těchto kreseb ještě nelze zcela dobře zkoumat osobnost dítěte a jeho vztahy v rodině. Tento způsob zobrazení je typický pro předškolní děti.
- Statistické, diferencované ztvárnění rodiny – najdeme zde již odlišnosti jednotlivých postav a lze tak kresbu blíže zkoumat. Toto ztvárnění je typické pro mladší školáky.
- Dynamické a diferencované ztvárnění rodiny – najdeme zde rozdíly mezi jednotlivými postavami, a také vzájemnou dynamiku postav, zaměření nebo aktivitu postav. Tyto kresby jsou nejvhodnější pro bližší zkoumání.⁷⁹

---

⁷⁸ Srov. COGNÉ, Georges. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. s. 139

⁷⁹ Srov. SVOBODA, Mojmír, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. s. 300 – 301

10 Barvy

Ve starých indoevropských jazycích neexistoval výraz pro barvu. Někteří odborníci předkládají hypotézu, že se lidstvo dříve učilo rozeznávat a pojmenovávat barvy tak, jak to dnes dělají malé děti. Červená barva byla první barvou, kterou lidé pojmenovali, a po ní černá a žlutá. Barvu, jejíž existenci si lidé uvědomili a pojmenovali jako poslední, je modrá. Isaac Newton roku 1666 dokázal, že bílé světlo se skládá z barevné duhy. Vložil do bílého světla trojboký hranol a rozložil jej na červenou, oranžovou, žlutou, zelenou, modrou, indigovou a fialovou. Mechanismus oka je velmi složitý. Tyčinky zajišťují černo bílé vidění a čípky zase to barevné. Přibližně 8% mužské populace trpí barvoslepostí – tedy neschopností rozlišit některé barvy a jejich odstíny. V arteterapii představuje barva intenzitu a stav emocí. „*Barvy mají v arteterapii psychologický, estetický a kulturní kontext. Je prokázán vliv barev a barevných kombinací na psychické a fyzické zdraví člověka. Jejich působení je individuální*“. Někteří arteterapeuti si myslí, že je důležité, aby každý poznal svou barvu. Při všech tvořivých činnostech mají barvy nezastupitelnou hodnotu. Jsou nositeli citových zážitků. Nejen oči, ale i ostatní naše smysly vnímají barvu. Například plno hudebních skladatelů popisuje ve svých skladbách barvy. Nebo naopak v nás nějaká hudba, či vůně, může evokovat různé barvy.⁸⁰

10.1 Dělení barev

V arteterapii je především potřebné znát zákonitosti vnímání barev a jejich působení na psychiku. Rozlišovat základní a doplňující barvy. Základními barvami jsou červená, modrá a žlutá. Doplňující, neboli komplementární barvy jsou zelená, oranžová a fialová. Při pohledu na barvy vzniká pocit tepla (červená, oranžová, žlutá) a chladu (zelená, modrá, fialová).

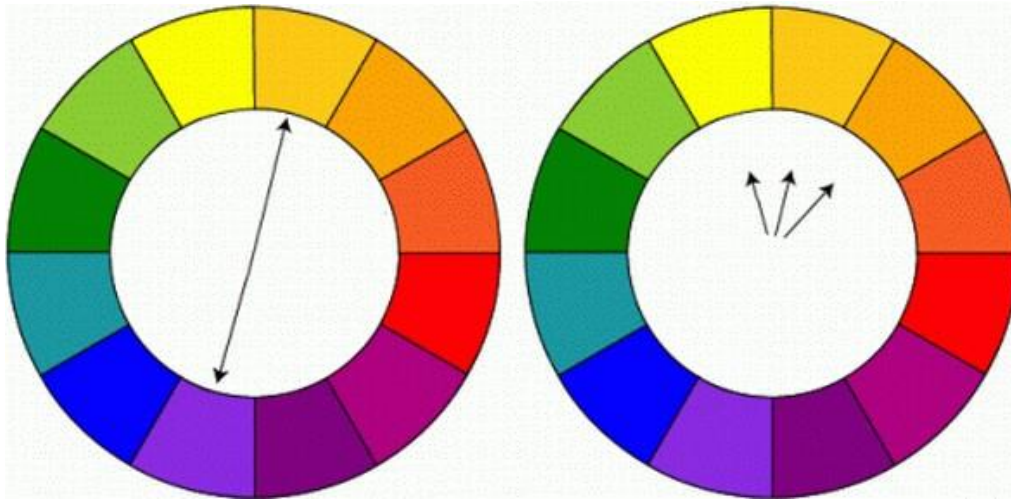
- Červená + žlutá = oranžová
- Žlutá + modrá = zelená
- Modrá + červená = fialová

Pokud se terapeut vyzná v barevných kombinacích, v jejich komplementaritě, může snáz určit klientovu vnitřní harmonii či nesoulad. Komplementární, doplňující se barvy leží v barevném kruhu naproti sobě a jejich kombinace dodává kresbě pestrost. Společně tvoří primární a sekundární barvy. Analogické, podobné barvy leží na kruhu vedle sebe a ladí k sobě.⁸¹

---

⁸⁰ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2016. s. 188 – 190

⁸¹ Tamtéž, s. 191

Obrázek č. 3 Analogické barvy

Obrázek č. 4 Komplementární barvy

Zdroj: Základ barev. Barvy [online]. [cit. 2020-07-08]. Dostupné z: <http://barvy.xf.cz/teorie/zaklad-barev> (staženo)

10.2 Symbolika barev

V této kapitole jsem informace čerpala z knihy od Marie Lhotové a Evžena Perouta – Arteterapie v souvislostech⁸² a z knihy od Jaroslavy Šickové-Fabrici – Základy arteterapie.⁸³

Barva je základním výrazovým prostředkem a má svůj význam. Rozlišujeme tón barvy, její sytost a valér – světlost od bílé do černé. Arteterapie se zajímá o toto všechno. Také o harmonické či disharmonické kombinování barev, převahu či chybění některé barvy. Každou barvu lze propojit s danou emocí a barvy samotné v nás mohou různé emoce vyvolávat. Teplé barvy u člověka zvyšují krevní tlak, zrychlují pulz, podněcují chuť k jídlu a vnímavost. Studené barvy naopak, uklidňují a vyvolávají celkový útlum. Výrazná sytost barvy působí neklidně, až násilně. Málo syté barvy vyzařují únavu, nenápadnost, apatii či melancholii. Jasně odstíny vyvolávají pocit lehkosti, kdežto kalné odstíny působí ponuře.

Jak již bylo výše zmíněno, barvy mají i kulturní kontext, proto jednotlivé barvy mají pro různé kultury jiný význam. Pro staré Egypťany znamenala například bílá barva svatost a čistotu, kdežto v čínské kultuře je bílá barvou smrti. Černá je nejčastěji spojená se smrtí, s temnotou, nebo i s časem a pomíjivostí. Většina kultur si velmi váží modré barvy, která představuje klid a mír.

Při interpretaci hraje v arteterapii hlavní roli interpretační charakter barvy, citový obsah, individuální zkušenost s barvami a asociativní a symbolický význam barev. Ve výtvarné tvorbě vstupují jednotlivé barvy do kontrastů a vytváří tak základní

⁸² Srov. LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. Arteterapie v souvislostech. Praha: Portál, 2018.

⁸³ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. Základy arteterapie. Praha: Portál, 2016.

barevný dojem a atmosféru kresby nazývaný tonalita. Atmosféra kresby může vypovídat o sociální atmosféře, nebo aktuálním emočním stavu autora.

10.2.1 Bílá barva

Obsahuje všechny barvy, je světlem, často jsou společně s černou brány jako nejdokonalejší *barvy-nebarvy*, které ovlivňují všechny ostatní barvy. Bílá barva značí čistotu, jasnost a nevinnost, ale také naivitu. Když je bílá použita na bílý papír, může to znázorňovat potlačování vnitřních pocitů. Byla brána za barvu smutku, než se jí stala černá.

10.2.2 Černá barva

Černá je opakem bílé, signalizuje smutek, tajemno a bariéru, tedy úzkost, ale je také slavnostní a někdy vypovídá o bohatém vnitřním životě. Bývá dnes spojována s něčím špatným, ve slovních spojeních *černá ovce*, *černá magie* nebo třeba *černý Petr*. Používání černé barvy v malbě značí hlavně u dětí jisté prožité trauma či depresi. „Most Blackfriars v Londýně byl smutně proslulý počtem sebevražd, které se tu odehrály. Byl natřený černě. Když most natřeli zeleně, počet sebevražd klesl o třetinu.“⁸⁴

10.2.3 Červená barva

Je to barva energie, života, síly a dynamiky a směřuje až k revoluci a agresivitě, proto se říká *vidět rudě*. V malbách ji mají rády hlavně hyperaktivní, nebo agresivní děti. Červená podporuje sexualitu a vášeň a také dobré kontakty s okolím. Vyjadřuje touhu po silných zážitcích a úspěchu a preferují ji lidé cílevědomí a energičtí. V kombinaci s černou vyjadřuje hněv. Vynechání červené může značit nedostatek sil a pasivitu. Je barvou choleriků.

10.2.4 Růžová barva

Je jemnější hodnotou červené. Symbolizuje lásku, ale je i barvou nezralosti a naivity. Proto slovní spojení vidět svět přes *růžové brýle*. Také je barvou bezbrannosti, proto je přisuzována malým holčičkám, a jimi je také velmi oblíbená. Růžová v kombinaci s černou může značit negativní pocity o sobě samém.

10.2.5 Modrá barva

Je to barva chladná a signalizuje, vodu, nebe, také je symbolem matky a vyjadřuje i vztah s matkou, něhu a věrnost. Používají ji děti, které se umí lépe kontrolovat. Je barvou kosmickou a signalizuje universální moudrost, romantiku a

---

⁸⁴ Srov. DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: [dětská kresba z pohledu psychologie]*. Praha: Portál, 2001. s. 136

soulad. Bledě modrá barva uklidňuje. Také kombinace modré a žluté a modré a oranžové bývá používána jako uklidňující kombinace. Odmítání modré může znamenat strach ze svého nitra a ze závislosti na lidech. Je barvou melancholiků.

10.2.6 Žlutá barva

Žlutá je teplá, často je brána jako barva levé hemisféry, stimuluje a podporuje duševní kapacitu, tedy lidé používající žlutou barvu, bývají jasní myslitelé a extraverti. Naopak od modré je barvou otce a její klid není stejný jako klid modré. Je to klid, kdy hodíme věci za hlavu. Její rozjasnění na zlatou je symbolem úcty a nádhery, proto úsloví *jsi zlatíčko* apod. Žlutá je barvou sangviniků.

10.2.7 Zelená barva

Je barvou rovnováhy, je mezi modrou a žlutou, tedy studenou a teplou barvou. Podporuje nervový systém a uklidňuje – je často používaná lékaři. Lidské oko je v dimenzi zelené schopno zachytit nejvíce odstínů, také v zeleném osvětlení zachytí nejvíce detailů, naopak od červené, kde je to nejméně. Signalizuje přírodu, její hrdost a ochranitelství, pohodu a klid a používají lidé se silným sociálním cítěním. V kombinaci s červenou působí ambivalentně až bizarně a vyjadřuje konflikt. Je barvou flegmatiků.

10.2.8 Šedá barva

Je nazývaná *upírem barev*, protože snižuje intenzitu barvy vedle ní a pojí se s únavou a nudou. Je barvou kompromisu, také klidu a neutrality, leží mezi bílou a černou. Šedá stylizuje nezúčastněného pozorovatele – *šedá eminence*, *šedý dav*.

10.2.9 Hnědá barva

Patří mezi základní barvy, symbolizuje zemi, pokoru, jistotu, domov a je barvou solidních, spolehlivých a silných jedinců. Jsou to lidé stojící tzv. *nohama pevně na zemi*. Mají jí v oblibě i mlčenlivý a depresivní lidé. Odmítají jí lidé, co nejsou rodinné typy.

10.2.10 Fialová barva

Fialová je barvou spirituality, ale také je spojována se strachem a utrpením. Proto je velmi ambivalentní a osobitá, je spojením klidné modré a vzrušivé červené. Bývá symbolem matky (modrá), která ale bývá znepokojující svým chováním (červená). Fyziologicky je barvou výkyvů v pubertě dívek, nebo u těhotných matek, kde obě hledají svou ženskou identitu. Také je barvou snů a přání.

10.2.11 Oranžová barva

Oranžová je kombinací životní energie, sexuality a intelektu, je spojením červené a žluté. Je barvou extrovertů, je sociální barvou. Objevuje se u dětí v dětské a sourozenecké agresivitě, která nechce ublížit, jako červená, ale mít jen pocit vítězství.

Praktická část

11 Sběr dat

Výzkum probíhal u respondentů v jejich domovech. Děti byly předem rodiči seznámeny s tím, co se po nich bude chtít. Po seznámení dostaly děti k dispozici tužky, pastelky a papíry formátu A4. Některé menší děti si raději vzaly své fixy. Guma byla dětem nabídnuta, jen pokud ji samy chtěly. Následně dostaly pokyn „*Nakresli obrázek celé vaší rodiny*“. Vytváření všech kreseb jsem se osobně účastnila a zapisovala si průběh kreslení. V průběhu či po ukončení kreslení jsem se dotazovala na některé bližší informace.

Zjišťovala jsem:

- Věk dětí
- Určení postav v kresbě
- Co postavy na obrázku dělají
- Zájmy dětí
- Jak rodina tráví volný čas
- Co tě napadne jako první, když se řekne rodina?

11.1 Cíl výzkumu

Cílem mé bakalářské práce je zjistit, jak vnímají pojem rodina děti ze vztahů, které se rozpadly. Zaměřila jsem se zejména na aktuální sociální síť dítěte.

11.2 Základní výzkumné otázky

1. Zobrazuje dítě v kresbě reálnou rodinnou situaci, či vysněnou rodinu?
2. Rozšířila se dítěti po rozvodu rodina, či se naopak zmenšila?
3. Mají děti jasně ucelené vnímání rodiny?

11.3 Metoda výzkumu

Bakalářská práce se zaměřuje na pohled dětí na novou rodinu po rozvodu. Data práce byla shromážděna ve formě polostrukturovaného rozhovoru a kreseb rodin. Zpracování dat probíhalo kvalitativními postupy.

11.4 Výzkumný vzorek

Počet účastníků výzkumu nebyl předem zadán. Nakonec se mi podařilo sehnat osm respondentů, někteří jsou z jedné rodiny. Základními kritérii pro výběr byly děti z rozvedených rodin ve věku od čtyř do patnácti let.

Výzkumný vzorek tvoří:

- Dívka A – 4 roky

- Dívka B – 9 let a 10 měsíců
- Dívka C – 11 let a 10 měsíců
- Dívka D – 5 let a 11 měsíců
- Dívka E – 5 let a 6 měsíců
- Chlapec A – 7 let a 3 měsíce
- Dívka F – 12 let a 4 měsíce
- Dívka G – 5 let a 3 měsíce

12 Kresby rodiny dětí z rozvedených rodin

Veškerou analýzu obrázku jsem čerpala z toho, co již o arteterapii vím z knih. Od své vedoucí práce jsem dostala typ na knihu od Tomáše Nováka, *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*.⁸⁵ Z té se nejvíce inspiroji právě symbolikou zobrazení a velikostí osob, atd. Symboliku barev čerpám z již výše zmíněných knih v kapitole *Symbolika barev*.^{86 87}

12.1 Kresba dívky A

Charakteristika dítěte

Holčička (4 roky) byla nesmělá, hodně se styděla, seděla mamince na klíně, většinu času komunikovala jen přes maminku. I přes to byla velmi upovídaná a časem si na mě zvykla, až komunikovala přímo se mnou. Podle maminky je velmi vynalézavá a její kresba mi potvrdila, že má velkou představivost. Rozumí si více s nevlastní nejstarší sestrou, dívkou C (11;10 let), než se svou starší vlastní sestrou, dívkou B (9;10 let).

Rodinná anamnéza

Dívka A bydlí se starší sestrou, dívkou B, a s maminkou v bytě. Obě dívky, A i B, mají společnou maminku, každá má ale jiného tatínka. Dívka A se s tatínkem vídá. Oba rodiče prý spolu ale nemají dobrý vztah a chodí do krizového centra, tatínek to má nařízené povinně od soudu. Maminka mi řekla, že na tatínka jednou musela zavolat policii, což dívka A zažila. Myslím, že se to v její malbě odrazilo. Dívky A, B a C pochází každá trochu z jiné rodiny. Rodiny se mezi sebou stýkají a společně podnikají různé akce. Všechny tři sestry jsou dobrými kamarádkami jedna pro druhou.

Zadání a průběh kresby

Nejdřív chvíli čekala, pak namalovala vlevo dole moře, poté doprostřed papíru světle modrou uklidňující barvou vytvořila maminku. Následně udělala po maminčině pravici sebe. Udělala si ale malinkou hlavičku, tak se namalovala po maminčině levici, což také škrtnla a opět se namalovala po maminčině pravici. Starší sestru, dívku B, namalovala po maminčině levici stejnou světle modrou barvou. Poté vytvořila po své pravici tmavě modrou barvou nevlastní sestru, dívku C, se kterou má podle maminky hlubší vztah. Proto ji nejspíš namalovala blíže u sebe, po své pravici. Maminka mi vyprávěla o tatínkovi. Dívka si rozmýšlela, co bude dál malovat a namalovala v moři žraloky (zelené a modré objekty vpravo dole) a oddělila je od maminky, sebe a sester zdí (černé tečky). Poté si rozmyslela, že světle modrá sestra je postava z Tlapkové

⁸⁵ Srov. NOVÁK, Tomáš. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu: příručka pro využití dětské kresby "Naše rodina" a "Začarovaná rodina" k poznání rodinných vztahů dítěte*. Olomouc: Rubico, 2004.

⁸⁶ Srov. LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018.

⁸⁷ Srov. ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2016.

patroly a namalovala sestru znova pod sebe světle růžovou barvou. Nad rodinou vytvořila duhu, ptáčky a tři slunce. Nakonec domalovala mamince krk a třetí nohu. To bylo již v době, kdy se mnou komunikovala a přišlo jí to vtipné. Byla pečlivá, kresbu si promýšlela.

Analýza kresby

I když je dívka ještě dost malá, přijde mi, že její postavy nestojí jen vedle sebe, ale tvoří celek rodiny na dovolené u moře, kde jsou ptáčky, duha a moře. Nemyslím si, že jde o představu ideální rodiny. Jedná se zde opravdu o rodinu, takovou, jak ji dívka A vnímá. Nevlastní sestra, dívka C, je po dívčině pravici, myslím, že je pro ni důležitá a je jejím vzorem. S maminkou, nakreslenou stejnou barvou, mi přijde, že se chce ztotožnit. Maminka je jejím opěrným bodem, má jí ráda a cítí se u ní v bezpečí. I starší sestru, dívku B, nakreslila nakonec blízko sebe, díky čemuž na mě doléhá pocit celistvosti obrázku. Řekla bych, že žraloci znázorňují tatínka, o kterém jsme se s maminkou bavily. Žraloky oddělila od rodiny zdí. S tatínkem se vídá, ale zeď na mě působí dojmem vyjadřující její obavy o maminku a zbytek rodiny. Všechny její postavy se usmívají, i když to nejde dobře poznat. Duha nad rodinou mi přijde velmi harmonizující. Tři slunce mi také přijdou jako pozitivní symbol, možná znázorňují nějaké tři elementy v jejím životě, tři ženy, tři muže, tři sestry, tři rodiny. Její vlastní rodinu, rodinu starší sestry a rodinu nejstarší sestry.

Obrázek č. 5 Kresba 1

Zdroj: Vlastní

12.2 Kresba dívky B

Charakteristika dítěte

Dívka B (9;10 let) je přátelská, velmi upovídaná a otevřená. Její zálibou je malování. Řekla mi, že tohle by byl pro ni perfektní den venku na zahradě, kdy může malovat. Se starší sestrou, dívkou C, se trochu hašteřily. V této rodině jsou ale i tak cítit silná sourozenecká pouta.

Rodinná anamnéza

Dívka B žije s maminkou a mladší sestrou, dívkou A (4 roky) v bytě. Se starší nevlastní sestrou, dívkou C, si podle mě rozumí, ale vzniká mezi nimi rivalita, co se týče přátelství mladší sestry, dívky A. Obě o ní moc krásně mluvily a obě si na ní v kresbě daly záležet.

Zadání a průběh kresby

Chvíli se rozmýšlela, než začala kreslit na levé straně tužkou tatínka. Postupovala systematicky, nejdříve vše načrtla tužkou, poté vybarvila. Na obrázku vidíme zleva tatínka, maminku, dívku B, mladší sestru – dívku A, malého bratrance a sestřenicí, sestru maminky a jejího přítele. Starší sestru, dívku C, vynechala úplně, slovně to i okomentovala, že ji nebere do nejbližší rodiny. Tetu namalovala prvně menší, vygumovala jí a nakreslila znova větší. Pak všechny vybarvila pastelkami. U tatínka na pastelky hodně tlačila a komentovala, že tatínek má rád červenou a modrou barvu. Maminku vybarvila nevýraznými barvami, ale dala si záležet na vlasech maminky. Na kresbě sebe a mladší sestry, dívky A, si dala dost záležet. U malé sestry se snažila docílit správné barvy jejích špinavých blond vlasů kombinací tří pastelek (žlutá, tmavě žlutá, hnědá). Malé děti měla hotové rychle. U tety a přítele se zasekla, namalovala je moc vysoko a chvíli vymýšlela, co dál, pak pod všemi udělala zemi. Svou a tety rodinu oddělila velkým srdíčkem, nad které napsala slovo Rodina. Na otázku: „*Co tě napadne jako první, když se řekne rodina?*“, odpověděla Dívka B výlety. Maminka mi dříve řekla, že mají přes léto s rodinami naplánováno plno výletů a možná proto, že rodiny spolu často tráví společný čas, je pro dívku B i C rodina spojená se společně stráveným časem.

Analýza kresby

Na obrázku mne hned zaujalo, že tatínek je vybarvený nejvýrazněji, nejvíc si na něm dala záležet. Řekla bych, že bude dominantní a bude mít v rodině hlavní slovo. Také má docela agresivní postoj s roztaženými nohama, ale usmívá se. Maminka je ve světlých plytkých barvách, je docela nevýrazná vedle výrazného tatínka. Na triku má kytičku, což na mě za daných okolností setkání působí, že je pozitivně laděná. Setkala jsem se s rodinou na jejich zahradě, dívky B a C kreslily a maminka pracovala, byla velmi vstřícná. Sebe nakreslila dívka B se čtyřmi srdíčky, což na mě působí srdečně. Řekla mi, že jejími oblíbenými barvami jsou červená, růžová a fialová a ty také u

kresby sebe použila. Dle symboliky barev je červená barvou energie, což dívka B představuje. Růžová je barvou malých dívek a fialová symbolizuje hledání ženství, což u téhle dívky cítím. Obzvláště v chování vůči starší sestře, která na mě působí dojmem, že se již našla. U malování mladší sestry, dívky A, slovně často komentovala, jak jí namaluje, co má sestra ráda atd. Ostatní už tolik slovně nekomentovala. Nedokreslila nejstarší sestru, dívku C, což na mne působí dojmem, že si chce aspoň na obrázku nechat nejmladší sestru, dívku A, pro sebe. Na velkém srdíčku si dala záležet. Srdíčko na mě působí spíše soudržně, že si jsou obě rodiny velmi blízké, zvláště sestry – maminka s tetou, jsou ve stejné výšce. Myslím, že si je hodně blízká s tetou a identifikuje se s ní. Nakreslila sebe podobně jako tetu. Mají podobné vlasy a stejné barvy oblečení, jen prohodila barevnou kombinaci. I když stojí postavy vedle sebe, srdíčko a nápis Rodina působí celistvě. Obrázek rodiny opět není vysněný, jedná se o obrázek reálné rodiny. Po delším zkoumání obrázku jsem si všimla, že všem chybí uši a vzpomněla jsem si, že maminka říkala, že jde dívka B na operaci s ušima. I když při malbě slovně komentovala, že všem chybí uši a dokreslí je, rozmyslela si to. To by mohlo znamenat, že se zákroku bojí a nevědomě uši vynechala.

Obrázek č. 6 Kresba 2

Zdroj: Vlastní

12.3 Kresba dívky C

Charakteristika dítěte

Dívka C (11;10 let) je mnohem tišší, než dívky A (4 roky) a B (9;10 let). Jako nejstarší na mě působí, že má často hlavní slovo, dívka B se jí chce vyrovnat a zároveň si odporují. Kdežto nejmladší sestra, dívka A, vytvořila s dívkou C koalici.

Rodinná anamnéza

Dívka C nemá s předchozími nevlastními sestrami, dívkou A a B, společného ani jednoho rodiče. Ale jsou spřízněné, tatínek dívky B žije s maminkou dívky C.

Zadání a průběh kresby

Obě dívky, B a C, si u malování hodně povídaly, malovaly vedle sebe, tak si myslím, že to částečně mělo na jejich kresby nějaký dopad. Bylo ale vidět, že si do toho ani jedna nenechá mluvit. Na stejnou otázku: „*Co tě napadne jako první, když se řekne rodina?*“ se obě dívky, B a C, shodly a odpověděly, výlety.

Dívka C začala kreslit také prvně tužkou, ale nepostupovala systematicky. Začala vlevo maminkou, ale nedokreslila ji a vrhla se na nejmladší sestru, dívku A, kterou také nedokreslila. Pak nakreslila sebe, celou. Po své levici namalovala prostřední sestru, dívku B, tu také nedokončila. Mamince dokreslila do náručí nově narozenou sestřičku. Pak dokreslila otce, ale byl moc vysoko, tak pod něj udělala trampolínu s nápisem Acer, který po vybarvení není skoro vidět. Poté celý obrázek vybarvila. Dávala si u žen hodně záležet na vlasech. Mamince dokreslila na krku srdíčko a mladší sestře, dívce B, dokreslila na krku náhrdelník (choker, znala název). Poté dokreslila okolí postav, mraky trávu a motýla. Nakonec dokreslila v dálce mě se slovy, že neví, jakou mám ráda barvu, tak mě nevybarví.

Analýza kresby

Na první pohled jsem si všimla, že i když mají všechny ženy v rodině stejný účes, tedy rozpuštěné vlasy, jediná maminka má uši. To by mohlo znamenat, že je pro dceru kotvou, naslouchá jí, z jejího postoje na mne působí jako hlava rodiny. Sebe postavila doprostřed a sestry dala vedle sebe. Myslím si, že sestry jsou pro ni pravou a levou rukou, je nejstarší a cítí se ochranně. Řekla mi, že její oblíbenou barvou je zelená a na obrázku je celá v zelené a žlutozelené. Dle symboliky barev je zelená barvou uklidňující, i dívka C na mě působila klidným dojmem. Dívku B, se kterou se mi při kreslení slovně hašteřily, namalovala se srdíčkem na triku. To by mohlo znamenat, že sestru také vidí jako přátelského a otevřeného člověka, nebo jí to srdíčko nakreslila proto, že to viděla u ní na obrázku. Nakreslila jí také na krk náhrdelník, který vypadá spíš jako jizva. S kontrastem srdíčka to na mne působí ambivalentně. Jizva na krku by mohla znázorňovat dívčiny pocity. Občas by dívku B nejraději „zardousila“, ale jinak jí má ráda. Působí to na mě jako běžná sourozenecká rivalita. Myslím si, že dívku B vidí jako tu upovídanou a často živelnou a proto ji tak

namalovala i na obrázku, se šílenými pestrobarevnými vlasy, které ve skutečnosti nemá. Tatínek na mne nejdříve působil agresivním domem – roztažené nohy, ruce v bok. Po domalování trampolíny působí spíše vesele, jako bavič ostatních, nebo se baví sám. Nad maminkou, sebou a tatínkem namalovala mráčky. To by mohlo znázorňovat, že si je vědoma toho, že obě mladší sestry jsou její nevlastní a pokrevní rodinou jsou jen její rodiče a malinká sestřička. Šedá postava mě v dálce působí silným dojmem někoho nezúčastněného, kdo jen zdálky sleduje, spíše šedá eminence. Nakreslila mi na zádech srdíčko. Řekla bych, že jsem pro holky byla ten den rozptýlením, povídaly jsme si a bylo to hezké. Myslím si, že dívka C poznala, že to s nimi nemyslím zle, že jsem tam jako přátelská osoba. Tento obrázek, na rozdíl od předchozích, na mne nepůsobí tolik celistvě. Postavy stojí vedle sebe a kromě tatínka skákajícího na trampolíně, nic nedělají. I tak celkový dojem z obrázku reálné rodiny pozitivní.

Obrázek č. 7 Kresba 3

Zdroj: Vlastní

12.4 Kresba dívky D

Charakteristika dítěte

Dívka D (5;11 let) byla velmi upovídaná a otevřená. I její mladší sestřička se přede mnou vůbec nestyděla. Obě mi ukázaly svůj pokoj, postel a jejich plyšáky. Dívka D se hezky starala o malou sestřičku. Maminka mi řekla, že jsou někdy rivalky a někdy nejlepší kamarádky.

Rodinná anamnéza

Dívka D bydlí v bytě s mladší sestřičkou, maminkou a ptáčkem. O víkendech jezdí obě holčičky do domu tatínkových rodičů. Prarodiče se o ně často starají, dívka D o nich hezky mluvila. S tatínkem se sice vídají, ale tatínek se jim moc nevěnuje. Podle slov maminky se tatínek věnuje raději motorce. Tatínek mi přijde jako dospělák, který si teď plní své sny. Dívka D si je vědoma, že se jí tatínek tolik nevěnuje, ale přijde mi, že dost přebírá informace, které jí o tatínkovi řekne maminka, a následně je interpretuje jako svá slova.

Zadání a průběh kresby

Dívka D začala systematicky kreslit vlevo nahoře tatínka, maminku, sebe a malou sestřičku. Malovala hned pastelkami. Postavy jsou ještě dosti nediferencované, jsou stejně vysoké. Když dokreslila postavy, napsala pod ně jména. Na mou otázku: „Co tě napadne jako první, když se řekne rodina?“, odpověděla domov.

Analýza kresby

Postavy stojí vedle sebe a nic nedělají. Jelikož se jedná o statickou nediferencovanou kresbu, což znamená, že postavy jsou stejně vysoké a není poznat pohlaví postav, nelze kresba tak detailně popsat, jako kresby starších dětí. Můj celkový dojem z obrázku je pozitivní, jedná se o obrázek zdravě fungující rodiny. Sebe namalovala doprostřed mezi maminku a sestřičku a z postav je největší. Je možné, že se jako každé egocentrické dítě cítí být středobodem rodiny. Nejdřív jsem přemýšlela, proč je tatínek růžově a maminka černě a hledala jsem v symbolice barev. Černá v kombinaci s růžovou znázorňuje negativní pocity o sobě samém. Zde bych ale řekla, že dívka D nic takového necítí, že se řídila realitou. Tatínek možná nosí nějaké růžové triko a maminka měla při tvorbě obrázku na sobě černé triko. V černé barvě bych tedy také neviděla žádný negativní pohled dcery na matku, spíše znalost maminčina šatníku. Maminka mi ukázala obrázek, který dívka D malovala nedávno ve škole, a byl skoro na chlup stejný, jako tento. Postavy v levém horním rohu i pořadí postav. Když dítě maluje vlevo, je podle Nováka laděno spíše introvertně, což mi na holčičku vůbec nesedělo. Nahoře je sféra optimistická a to je slovo, které přesně vystihuje dívku D.

Obrázek č. 8 Kresba 4

Zdroj: Vlastní

12.5 Kresba dívky E

Charakteristika dítěte

Dívka E (5;6 let) byla hodně upovídaná a roztržitá. Dívka E si ráda hraje a je dosti zručná. Po celou dobu kreslení mi přišlo, že holčička často nerozumí, co po ní chci, nebo na co se ptám. I maminka musela některé věty opakovat. Hned mě napadlo, že má možná nějaký komunikační problém, nebo špatně slyší. Ale je možné, že byla pouze nadšená z návštěvy a tím pádem se méně soustředila. Také měla potřebu ukázat mi všechny knížky, omalovánky a triky, které umí s jejich kocourem. Její chování mi občas přišlo na její věk příliš dětinské. Maminka mi řekla, že dcera touží po mladším sourozenci. Je možné, že svým chováním maminku nabádá k tomu, aby měla znovu děťátko.

Rodinná anamnéza

Dívka žije v bytě s maminkou a kocourem. Tatínek odešel na začátku minulého roku. V té době se holčičce hodně věnoval, zatím co teď se jí moc nevěnuje.

Zadání a průběh kresby

Dívka E začala kreslit uprostřed papíru maminku. Z levé strany maminky nakreslila sebe a z druhé strany tatínka. Vše slovně komentovala, a u toho si počítala prsty na ruku postav. Poté si vzala modrou fixu a namalovala vedle sebe malinké kostky. Mamince namalovala zelenou pastelkou větší kostky a tatínkovi největší. Komentovala to slovy, že si společně hrají s kostkami. Nad sebou namalovala duhu. Zeptala jsem se jí, co to mají s maminkou pod vlasy. Odpověděla, že uši. Na otázku, proč je nemá i tatínek, odpověděla, že tatínek nenosí náušnice.

Na otázku: „*Co tě napadne jako první, když se řekne rodina?*“, nejdřív neuměla odpovědět. Maminka se jí zeptala, jestli otázce rozumí, nerozuměla. Zeptala jsem se jinak: „*Jaké první slovo tě napadne, když se řekne rodina?*“. Nevěděla, co znamená slovo „slovo“. Dala jsem jí příklad: Když se řekne kočka, napadnou mě čtyři nohy, ocas a čumáček. Na rodinu mi tedy odpověděla nohy, což slyšela v předešlé mé větě.

Analýza kresby

Postavičky stojí vedle sebe, ale maminka se jakoby naklání nad dceru s otevřenou náručí. Holčička jí otevřenou náruč oplácí. Tatínek stojí spíš vedle. Poslední přidaným objektem byla duha. Nemyslím si, že zde má nějakou symboliku. Dívka E mi pár chvil před tím ukázala knihu, kde byla duha. Myslím si, že dívka E má ráda oba rodiče, s oběma si ráda hraje a tráví s nimi čas. Jen se možná cítí doma bez otce víc sama, a tak vyžaduje po mamince sourozence. Někoho, s kým by si mohla popovídat. Hodně času mluvila o své kamarádce, která jí teď chybí, protože je nemocná. Prvotní dojem z obrázku je pozitivní. Tatínek sice dceři chybí, ale neřekla bych, že to má na dívku hlubší dopad.

Obrázek č. 9 Kresba 5

Zdroj: Vlastní

12.6 Kresba chlapce A

Charakteristika dítěte

Chlapec A (7;3 let) je v rodině prostřední dítě. Na sestru, dívku F, kouká jako na velkou sestru, ke které vzhlíží. Často ji v malbě napodoboval, co nakreslila sestra, nakreslil taky. Je si sebou a svými činy více jistý, než sestra, rychle se rozhodoval.

Rodinná anamnéza

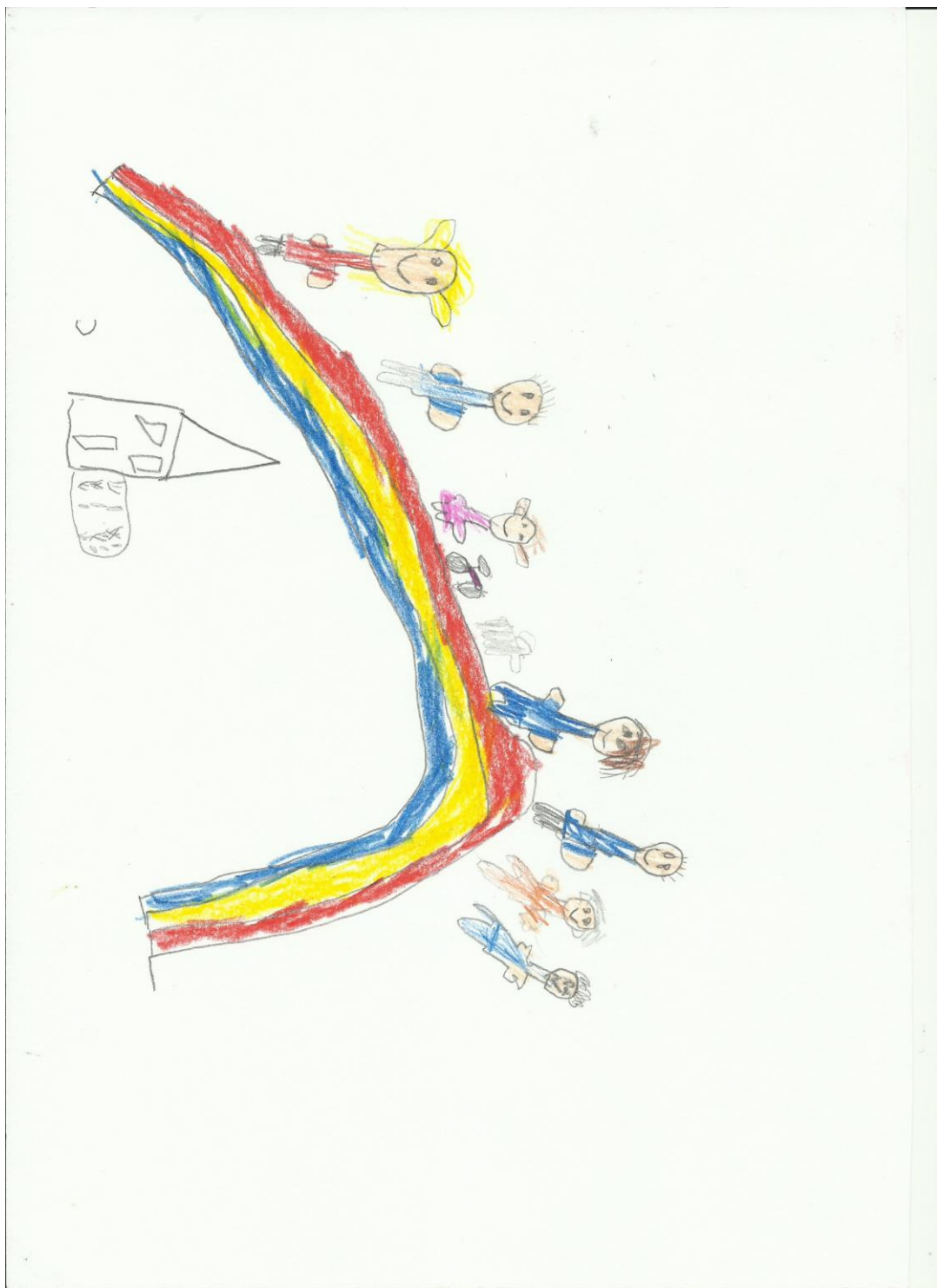
Maminka začala před několika lety brát drogy a utekla od rodiny. S otcem děti se rozvedli, ale bývalý manžel jí pak velmi pomáhal. Nyní má v péči děti on a často jezdí s dětmi za jeho rodiči domů. Matce řekl, že pokud se chce vídat s dětmi, musí přestat s drogami a s dětmi se měla ze začátku vídat jen pod dohledem. Rok chodili do Temper na rodinná setkání udržovat vztahy. Dříve bydlela celá rodina v Českém Krumlově, děti jsou teď u otce v Českých Budějovicích. Matka je na podpoře a bydlí se spolubydlící na bytě v Praze, kam jsem ji a děti jela navštívit. Děti k ní jezdí na víkendy a maminka se jim snaží dát všechno, co potřebují.

Zadání a průběh kresby

Chlapec nejdřív vše nakreslil tužkou, pak vše vybarvil, a nakonec dokreslil tužkou domeček. Začal s duhou. Pak nakreslil (zleva) starší sestru, dívku F, sebe, mladší sestru, její motorku, psa, maminku a tatínka. Babičku z tatínkovy strany a babičku z maminky strany nakreslil po tom, co je nakreslila sestra, dívka F. Oblečení kreslil podle reality, co měli sestry a maminka na sobě, nebo podle toho, co kdo často nosívá. Na mou otázku: „*Co tě napadne jako první, když se řekne rodina?*“, odpověděl zahrada. Na zahradě u babičky teď přes krizi trávil se starší sestrou hodně času.

Analýza kresby

Duha ve mně vzbuzuje něco krásného a vzdáleného. Celá rodina stojí na duze. Nemyslím si, že chlapec maloval svou reálnou rodinu, ale vysněnou rodinu, takovou, jakou by si přál, aby byla. Maminka s tatínkem stojí na vrcholu, jsou pro něj středobodem, vzhlíží k nim a má je rád. Má je rád spolu, a myslím, že si přeje, aby byli rodiče opět spolu. Poté, co všechno vybarvil, dokreslil pod duhou babiččin baráček se zahradou, kam jezdí s tatínkem. Kvůli stěhování se z Českého Krumlova, z jejich domova, do Českých Budějovic, na mě z obrázku doléhá silný pocit vykořisťování a o to víc potřebuje chlapec rodinu pospolu. I když bydlí s jistě skvělým otcem, sestrami a prarodiči, není to ono. Jeho realita je v obrázku šedivá a nevýrazná. Maminka se mě později ptala, co si o obrázku myslím. Řekla jsem jí, že si myslím, že si chlapec přeje mít rodinu opět spolu. Na to mi maminka odpověděla, že se jí děti často ptají, jestli se k nim někdy opět nastěhuje. Již od začátku, kdy vznikala duha, na mě obrázek nepůsobil reálně. Rodina hned působí, že je zidealizovanou představou rodiny chlapce A.

Obrázek č. 10 Kresba 6

Zdroj: Vlastní

12.7 Kresba dívky F

Charakteristika dítěte

Dívka F (12;4 let) je sebevědomá a nejstarším vedoucím sourozencem v rodině. Mladší bratr, chlapec A, a malá sestřička k ní vzhlížejí. Byla ale nervózní z kreslení před cizím člověkem, jako starší dítě k sobě už začíná být kritická, což je pochopitelné. Ujistila jsem obě děti, že jejich obrázky budou v mé práci beze jmen respondentů.

Rodinná anamnéza

Stejná, jako u bratra, chlapce A.

Zadání a průběh kresby

Přede mnou dívka F vytvořila kresbu 7a. Nejdříve kreslila bratříčka, chlapce A, malou sestřičku, pak sebe, dokreslila sestře motorku, kterou nedávno sestřička dostala. Na tento popud motorku nakreslil i bratr. Pak nakreslila prostředního babičky psa. Když se chystala nakreslit maminku, zasekla se. Vzpomněla si, že byla před nějakou dobou u psycholožky a ta jí řekla, že má raději tatínka, než maminku, protože ho nakreslila blíže k sobě. Se slovy, že má ráda oba stejně, nakreslila nejdříve maminku, za ní tatínka, a za ním babičku z jeho strany, a babičku z máminy strany. Pak dokreslila psa, kterého měli, Kukiho, a psa, kterého pojedou v příštích dnech vybrat – pes nový. Psi mají v jejím životě silné místo, oba sourozenci o nich dost mluvili a nový pes mi připadal jako nový začátek, na který se těší. Dívka F jezdí ráda na svém koni, tak ho také přikreslila. Nakonec ohraničila rodinu jakýmsi čarami. Zeptala jsem se, co jsou ty čáry, odpověděla, že bublina.

Druhý den mi maminka poslala obrázek 7b, který dívka F kreslila před tím, než jsem přijela. Prý si to zkoušela. U vzniku tohoto obrázku jsem nebyla, tak nevím, jak postupovala. Je dost možné, že postupovala stejně, jako při tvorbě obrázku 7a, když 7b byl pouze zkušební. Pokud ano, namalovala prvně bratra, pak malou sestřičku, sebe, bratrův míč, psy, a nakonec rodiče.

Analýza kresby

Nejdříve jsem byla trochu na rozpacích a přemýšlela, co si mám myslet o rodičích a prarodičích, kteří jsou nad sebou. Dívka F je tak namalovala, protože už o kresbách a symbolice něco věděla od psycholožky. Kresba na mě působí velmi úzkostně. Rodiče jsou nad sebou, přimknutí k sobě co nejbližší. Bublina okolo rodiny by mohla opět znázorňovat představu ideální rodiny, jako duha u bratra, chlapce A. Rodina je ohraničená, dívka F se bojí, aby jí její představu nikdo nerozbořil, a má nutkání všechny uzavřít v jedné dokonalé bublině. Myslím, že si také přeje, aby byli rodiče opět spolu. Tatínek drží maminku za ramena, kdežto babičky mají ruce roztažené. Co na mě působí pozitivně, jsou děti, které stojí vedle sebe a vypadá to, že všichni jdou na jednu stranu. Mezi dívkou F a bratrem, chlapcem A, je malá sestřička,

kteřou mají potřebu ochraňovat. Sourozenecká koalice je zde velmi silně znatelná. Obrázek je nakreslený jen tužkou. Holčička si na něm dávala záležet, když ho dokončila, řekla, že takhle se jí líbí víc, než barevný. To by mohlo znázorňovat, že dívka F je už starší a vyspělá a je si více vědoma toho, že rodiče se k sobě již nejspíš nevrátí, a tak je její kresba šedá, nevýrazná. Na rozdíl od bratra, který má svou představu o ideální rodině stále silnou a pestrobarevnou.

Druhý obrázek mi už nepřijde tak umělý, nad ním rozhodně nepřemýšlela, kdo stojí blíže ke komu. Namalovala ho tak, jak to v tu chvíli cítila. Na obrázku 7b je sourozenecká koalice také znát. Děti jsou namalované takřka stejně jako na obrázku 7a, také jdou za sebou. Sebe nakreslila na obou obrázcích docela velkou. Myslím, že si sebe představuje větší, aby měla sílu se o sourozence postarat, když s nimi teď není maminka. Chce zastat její roli. Rodiče stojí vedle sebe nad dětmi, jako jejich strážci a drží se za ruce. Oba mají našpulenou pusou, jako by si posílali polibky. Kolem rodiny je opět bublina, ale tentokrát mi začalo dávat smysl, proč byla i na obrázku 7a jen částečně. Na obrázku 7b je součástí bubliny nápis: *This is my family* ♥. Nad bublinou je sluníčko, ptáčci, a opět stejný větší nápis: *This is my family*. Přijde mi, že se snažila nápis co nejvíce odosobnit, a tak napsala větu v angličtině. Pod bublinu napsala: *Kéž by*. Čímž dává obrázku jasný smysl, že tohle není opravdová rodina, ale pouze vysněná ideální rodina. Ze začátku, na mne rodina působila reálněji, než na bratrově malbě. Mé smýšlení se ale změnilo po tom, co dívka F uzavřela rodinu do pomyslné bubliny.

V téhle rodině se stalo plno důležitých zvrátů, které rodinu rozdělili. Maminka je ale teď zpět a je vidět, že se hodně snaží, a děti jí chtějí zpět.

Obrázek č. 11 Kresba 7a

Zdroj: Vlastní

Obrázek č. 12 Kresba 7b

Zdroj: Vlastní

12.8 Kresba dívky G

Charakteristika dítěte

Dívka G (5;3 let) se ze začátku styděla. Pak se mnou začala více komunikovat. Byla hodně tvrdohlavá a panovačná. Chtěla si celou dobu hrát. Maminku vůbec neposlouchala. Nakonec se stáhla a hrála si a stále si pro sebe povídala. Ptala jsem se maminky, s kým si dívka G povídá. Maminka mi řekla, že neví, že si dívka zřejmě povídá proto, že je jedináček.

Rodinná anamnéza

Maminka žije s dívkou G v bytě. Manžel odešel teprve v listopadu, kdy mamince oznámil, že si našel někoho nového přes internetovou seznamku a nyní již má rodinu novou. Maminka je na dívku G sama. Je také z rozvedené rodiny a řekla mi, že nemá s rodiči moc dobrý vztah, takže s dívkou G jí opravdu nikdo nepomáhá. Přijde mi, že maminka už nemá na holčičku sílu a nechává jí dělat si, co chce. Maminka mi řekla, že ze začátku jezdila dívka G k tatínkovi do Prahy více a vracela se s tím, že byla na maminku zlá. Neměly moc dobrý vztah. Tatínek říkal dívce G o mamince různé věci. Dívka G k tatínkovi teď už skoro nejede od doby, co tatínek založil rodinu novou. Myslím si, že dívka zlobí právě proto, že chce zaujmout tatínkovu pozornost.

Zadání a průběh kresby

Dívka si hned vzala tužku a začala doprostřed obrázku kreslit maminku. Papír otočila na výšku, tak se jí vedle maminky vešel menší tatínek, z levé strany. A ona sama se z druhé strany maminky na papír z části nevešla. Pak začala vybarvovat. Sebe jako jedinou vybarvila celou se slovy, že má ráda své růžové šaty a dokreslila si krásné červené střevíce. Mamince vybarvila hrudník, rty a nohy a tatínkovi jen kalhoty. Pak už byla holčička dost roztěkaná a chtěla si hrát. V té chvíli si začala povídat pro sebe. Myslím si, že si dívka G nepovídá proto, že by byla jedináček, ale pro to, že si kompenzuje ztrátu otce. Když jsem se dívky zeptala, s kým si to povídá, odpověděla, že s postavičkou ze seriálu.

Analýza kresby

Maminka je na obrázku větší, ale nemyslím si, že to něco znamená, maminka se jí takto pouze povedla nakreslit. I tak si myslím, že je maminka pro ni teď velmi důležitá, vidí jí jako krásnou princeznu s korunkou na hlavě a v šatech. Jako správná princezna má maminka naznačené i dlouhé řasy. Postavy stojí vedle sebe, ale maminka vypadá jako všeobjímající postava. Myslím si, že pro dívku G bylo bolestivé malovat rodinu, protože rozvod proběhl teprve v listopadu minulého roku a tatínek se teď již s dívkou G skoro nevidá a má nové miminko. Proto dívka G obrázek nechtěla dokončit. Obrázek na mne působí pozitivním dojmem. Řekla bych, že dívka

zlobí právě pro to, že jí chybí tatínek a malba rodiny pro ni byla, takto brzy po rozvodu, složitá.

Obrázek č. 13 Kresba 8

Zdroj: Vlastní

12.9 Shrnutí

Kresby dětí charakterizuje několik znaků:

- Množství detailů v kresbě, které naznačují, že dítě si všímá rodinných členů, jejich šatníku, účesu, postojů a chování
- Oděvy
  - Skoro všechny kresby obsahují postavy s jasně odlišeným oblečením, až na kresby 1 a 5 – dívky jsou ještě malé
  - V kresbách většinou bývá více druhů oblečení
- Většinou se objevuje velký počet barev
- Většinou na kresbě nechybí žádný člen rodiny, děti mají jasně ucelené vnímání rodiny – v kresbě 1 chybí tatínek, v kresbě 2 chybí starší sestra
- V rodinách, na které se děti adaptovaly, stojí postavy vedle sebe. V kresbě 7a dívky F tatínek drží maminku za ramena a v kresbě 7b se maminka s tatínkem drží za ruce a špulí rty. Řekla bych, že je zde vidět silné přání dívky dát rodiče opět dohromady. Není tedy v rozvedené rodině adaptovaná
- V kresbách 1, 2, 3, 4, 5 a 8 děti zobrazují reálné rodiny, tak, jak je vnímají. V kresbách 6, 7a a 7b je zobrazena vysněná ideální rodina
- Dívce A se rodina rozrostla o nevlastní sestry, ale naopak jí z rodinného života zmizel otec. Dívce B přibyla do rodiny mladší sestra, se kterou má stejnou maminku, ale ne tatínka. Také si myslím, že kdyby se její rodiče nerozvedli, neměla by v kresbě tetu, jejího přítele a sestřenicí s bratrancem. Dívce C se rodina rozrostla o dvě nevlastní sestry. Dívky D, E a F zobrazily rodinu takovou, jaká byla před rozvodem. Chlapci A přibyla do rodiny nejmladší nevlastní sestra a myslím si, že kdyby neměl rozvedené rodiče, tak by nezobrazoval v kresbě prarodiče. Dívce F přibyla do rodiny mladší nevlastní sestra a o zobrazení prarodičů si myslím to samé, jako u chlapce A.

Diskuze

Tato práce je pro mne odrazovým můstkem v oboru arteterapie, se kterou jsem se zatím setkala ve druhém ročníku bakalářského studia speciální pedagogiky. Už tam mě arteterapie zaujala a v průběhu psaní práce a studování literatury, mne zajímá stále víc. Časem bych ráda pracovala v etopedickém centru, kam chodí i rozvedené rodiny s dětmi. Chtěla bych pomoci dětem z rozvedených rodin, i jiným dětem, které mají různé potíže, protože sama jsem nějaké potíže jako malá měla. Děti často nechtějí říct, co je trápí, nebo neví, jak to říci, nebo vlastně vůbec nevědí, jak se cítí. A arteterapie mi přijde jako dobrý mediální prostředek ke komunikaci s dětmi, pro zjištění, co v sobě dítě skrývá. Chtěla bych tedy do arteterapie více proniknout, zatím jsem si v této práci zkusila, jaká je práce s klientem při kresbě. Jistě trvá více let proniknout do studia arteterapie, a tak mi promiňte, když ne všechno bude vyloženo správně. Arteterapii nemám vystudovanou, ale po dokončení speciální pedagogiky bych se ráda v tomto oboru vyučila. Práce speciálního pedagoga, etopeda a arteterapeuta mi přijde velmi lákavá. Při svém studiu na Jihočeské univerzitě jsem se setkala s plno profesory, kteří mi byli v průběhu studia vzory, pohotoví, vtipní lidé s plno energií a optimismem.

Nyní se vrátím k získaným poznatkům, a pokusím se je srovnat s rodinami

- V mých kazuistikách se objevují děti různého věku. Můžeme v nich pozorovat přechody od statistických nediferencovaných postavček (v kresbě 4), ke statistickým diferencovaným kresbám postav (v kresbách 1, 2, 3, 5, 6 a 8), až k dynamickým diferencovaným postavám (v kresbách 7a a 7b).⁸⁸
- Sedm z osmi respondentů jsou dívky. Často slýchávám, že holčičky raději malují, než chlapečci. Možná proto se mi samy ozvaly maminky, které mají dcery.
- Přibližně 90% dětí žije po rozvodu s matkou, cca pouhých 10% žije s otci.⁸⁹ A právě proto si myslím, že většina dětí malovalo první maminku, protože s ní mají hlubší citové spojení a považují jí za důležitější, protože s ní tráví více času. Naopak tatínkové byli malováni později, nebo poslední a na jednom obrázku tatínek dokonce chybí.
- Ve všech obrázcích se postavy usmívají. Ve šťastných reálných rodinách na mne úsměvy působí srdečně. Kdežto ve vysněných ideálních rodinách na mne úsměvy působí spíše sarkasticky, jako by se

---

⁸⁸ Srov. SVOBODA, Mojmir, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál, 2001. s. 300 – 301

⁸⁹ Srov. SOBOTKOVÁ, Irena. Psychologie rodiny. Praha: Portál, 2007. s. 175 – 176

vysmívaly realitě. Také to může být způsobeno dnešním trendem, kdy se všechny postavičky v knihách, seriálech atd., usmívají.

- Podle Krause se markantně zvyšuje počet svobodných matek žijících s dětmi.⁹⁰ Ze zkoumaných rodin žije pět matek samo, pouze tři si našly nového partnera.
- Plno dětí rozvodem ztrácí domov a musí se přestěhovat jinam.⁹¹ Z dětí v mé práci musely čtyři děti, ve dvou rodinách, změnit bydliště.
- Rozvodem také zanikají práva manželů respektovat se a mít k sobě úctu.⁹² Ve dvou rodinách nastaly po rozvodu negativní reakce ze strany otců. V dalších dvou rodinách otec přestal mít o děti větší zájem. V jedné rodině odešla maminka, ale opět se po vypjatých situacích vrátila.
- Soud svěřuje dítě do péče jednoho rodiče, pokud jsou k výchově vhodné ob rodiče, je dítě dáno do střídavé péče.⁹³ Čtyři děti z kazuistik jsou v péči matky, dvě jsou v péči otce a dvě jsou ve střídavé péči.
- Pro vyrovnání se s rozvodem je pro rodinu důležitá sociální síť.⁹⁴ Podle výpovědi rodičů má pět rodin okolo sebe větší sociální síť dalších příbuzných, prarodičů atd. Dvě rodiny jsou na děti spíše samy.
- Rozvody bývají nejčastěji kolem čtvrtého až sedmého roku dítěte.⁹⁵ To v mé práci platí pro šest z osmi dětí.
- Některé děti zahánějí smutek tím, že stále fantazírují o dokonalé rodině a chtějí, aby se k sobě rodiče vrátili.⁹⁶ Z výše zmíněných dětí dvě utíkají do fantazií o ideální rodině.
- Někdy se stává, že rodiče nevědomě manipulují s dítětem tím, že před ním o druhém rodiči nemluví hezky.⁹⁷ Ze svých návštěv rodin jsem se dozvěděla od dvou rodičů, že po rozvodu zažili, že se od nich dítě částečně odtáhlo, když se vrátilo od druhého rodiče.

---

⁹⁰ Srov. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. s. 83 – 85

⁹¹ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 135

⁹² <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89?text=man%20C5%BEelstv%C3%AD#cast2-hlava1-dil4>

⁹³ <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#cast2-hlava1>

⁹⁴ Srov. MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 84

⁹⁵ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 14

⁹⁶ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 50 – 63

⁹⁷ Tamtéž, s. 50 – 63

- Stává se, že děti po rozvodu, častěji ty, které žijí s jedním rodičem, začnou zastávat roli rodiče, začnou se více o rodinu starat.⁹⁸ Setkala jsem se se třemi dívkami, které po rozvodu začaly rodičům více pomáhat. Všechny tři dívky mají mladšího sourozence.
- Jak jsem již psala výš, starší sourozenci se po rozvodu začali více starat o sourozence mladší. Ve dvou rodinách vznikla mezi vlastními i nevlastními sourozenci silná koalice. Naopak u jedináčků jsem si všimla, že se naopak cítí sami. Jeden z jedináčků dokonce silně touží po sourozenci, cítí se sám.^{99 100}

---

⁹⁸ Srov. TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. s. 159 – 166

⁹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. s. 151, 208 – 210

¹⁰⁰ Srov. ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. s. 80 – 81

Závěr

Má práce se zabývá pohledem dětí na rodinu. Zmiňuji se zde podrobně o rodině, jejich funkcích, rozvodu a dopadu rozvodu na děti. V praktické části je vytvořeno osm kazuistik. Je v nich použita testová metoda – kresba rodiny. Na konci je diskuze porovnávací výsledky kreseb dětí s informacemi zjištěnými dříve v teoretické části.

Jako komunikační prostředek jsem si zvolila kresby rodiny, které jsem následně analyzovala. Vybrala jsem děti z rozvedených rodin. Mými hlavními otázkami bylo, jestli se děti adaptovaly na nově získané rodinné členy. Jestli se dětem rodiny rozšířily, nebo naopak zmenšily. Zjistila jsem, že většině dětí se rodina rozšířila o nevlastní sourozence. U nevlastních rodičů je to jiné. Nevlastní rodiče žádné z dětí nebere do rodiny, a tak ani jedno z dětí nenamalovalo nevlastního rodiče do obrázku. Naopak nevlastní sourozence namalovalo celkem pět dětí. Tím docházím k závěru, že děti jsou si blíže a snadněji mezi sebou navazují vztahy, i když nejsou pokrevní příbuzní. S nevlastními rodiči nenavázalo žádné dítě tak silný vztah, aby ho namalovalo do své kresby rodiny. Na nové rodiny po rozvodu se adaptovalo šest dětí, pouze dvě si ve svých kresbách přejí, aby se k sobě rodiče vrátili. Téma dětské kresby je zajímavá a vždy jsem se z ní dozvěděla o rodině něco nového. Snažila jsem, dle svých schopností, nahlédnout do zvláštností kreseb dětí, a co nejobjektivněji je interpretovat.

Doufám, že má práce osloví čtenáře z řad rodičů, kteří by se chtěli dozvědět něco o působení rozvodu na jejich děti. A také čtenáře z řad odborníků. Také doufám, že má práce přinese mým čtenářům vhled do této problematiky rozvodu a složitého prožívání dětí.

Použité prameny

- COGNET, Georges. *Dětská kresba jako diagnostický nástroj*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0499-2.
- DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte: [dětská kresba z pohledu psychologie]*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.
- HAVLÍK, Radomír a Jaroslav KOŤA. *Sociologie výchovy a školy*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-635-7.
- HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- KRAUS, Blahoslav a Věra POLÁČKOVÁ. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. ISBN 80-7315-004-2.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Informatorium školy mateřské*. Vyd. v nakl. Academia 2. Praha: Academia, 2007. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-1451-1.
- LHOTOVÁ, Marie a Evžen PEROUT. *Arteterapie v souvislostech*. Praha: Portál, 2018. ISBN 978-80-262-1272-0.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994. Rádci pro rodiče a vychovatele. ISBN 80-85282-83-6.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.
- MOŽNÝ, Ivo. *Sociologie rodiny*. Vyd. 2., upr. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002. Základy sociologie. ISBN 80-86429-05-9.
- NOVÁK, Tomáš. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu: příručka pro využití dětské kresby "Naše rodina" a "Začarovaná rodina" k poznání rodinných vztahů dítěte*. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8.
- PARSONS, T. *The Social System*. 1. vyd. London: The Free Press of Glencoe, 1951.
- PETRUSEK, Miloslav, Hana MAŘÍKOVÁ a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.
- PÖTHE, Petr. *Dítě v ohrožení*. 2. rozš. vyd. Praha: G plus G, 1999. Zde a nyní. ISBN 80-86103-21-8.
- PRŮCHA, Jan, Jiří MAREŠ a Eliška WALTEROVÁ. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-250-8.

- SVOBODA, Mojmír, Dana KREJČÍŘOVÁ a Marie VÁGNEROVÁ. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- TEYBER, Edward. *Děti a rozvod: [jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů]*. Praha: Návrat domů, c2007. ISBN 978-80-7255-163-7.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Rozšířené vydání. Přeložil Jana KŘÍŽOVÁ, přeložil Tereza HUBÁČKOVÁ. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-1043-6.
- ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada Publishing, a.s., 2010. ISBN 978-80-247-3181-0.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0.

Webové zdroje

Sociologická encyklopedie. *Sociologická encyklopedie* [online]. Česká republika, 2018, 10.1.2018 [cit. 2020-06-24]. Dostupné z:

<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Instituce>

Graf - živě narození a zemřelí v České republice. *Český statistický úřad* [online]. Česká republika, 2020, 15.5.2020 [cit. 2020-06-22]. Dostupné z:

<https://www.czso.cz/csu/czso/graf-zive-narozeni-a-zemreli-v-ceske-republice>

Úplné znění č. 66/1983 Sb. *Zákony pro lidi* [online]. Česká republika [cit. 2020-06-22]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1983-66/zneni-19830711>

Arteterapie. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA):

Wikimedia Foundation, 2001-22.4.2020 [cit. 2020-06-24]. Dostupné z:

<https://cs.wikipedia.org/wiki/Arteterapie>

Syndrom zavrženého rodiče. *Institut rodinné terapie Praha* [online]. Praha, 7.10.2005 [cit. 2020-06-24]. Dostupné z: <http://www.rodinnaterapie.cz/syndrom-zavrzeneho-rodice/>

Zákon č. 89/2012 Sb. *Zákony pro lidi* [online]. 2018, 1.12.2018 [cit. 2020-06-24].

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-89#cast2-hlava1>

Základ barev. Barvy [online]. [cit. 2020-07-08]. Dostupné z:

<http://barvy.xf.cz/teorie/zaklad-barev>

Seznam příloh

Obrázek č. 1 Vztah člověka a prostředí.....	8
Obrázek č. 2 Arteterapeutická triáda.....	32
Obrázek č. 3 Analogické barvy, Obrázek č. 4 Komplementární barvy.....	36
Obrázek č. 5 Kresba 1	44
Obrázek č. 6 Kresba 2	47
Obrázek č. 7 Kresba 3	50
Obrázek č. 8 Kresba 4	52
Obrázek č. 9 Kresba 5	54
Obrázek č. 10 Kresba 6	56
Obrázek č. 11 Kresba 7a.....	59
Obrázek č. 12 Kresba 7b	60
Obrázek č. 13 Kresba 8	62